

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Магістерська робота

**ПОЕТИКА НАДМІРНОСТІ (СОЦІАЛЬНИЙ ОБРАЗ «A
SZOLGÁLÓLÁNY MESÉJE» НА ОСНОВІ ПОРІВНЯЛЬНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ РОМАНА ТА СЕРІАЛУ)**

Гал Доріна Шандорівна

Студентка II-го курсу

Освітня програма: 035 Філологія «Мова і література угорська»

Ступінь вищої освіти: магістр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № _____ / 202_

Науковий керівник:

Чордаш Василь Васильович

викладач

Завідувач кафедрою філології:

Берегсасі Аніко Ференцівна

доктор габілітований, доцент, професор

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 202_

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра філології

Магістерська робота

**ПОЕТИКА НАДМІРНОСТІ (СОЦІАЛЬНИЙ ОБРАЗ «A
SZOLGÁLÓLÁNY MESÉJE» НА ОСНОВІ ПОРІВНЯЛЬНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ РОМАНА ТА СЕРІАЛУ)**

Ступінь вищої освіти: магістр

Виконала: студентка II-го курсу

Освітня програма: 035 Філологія «Мова і література угорська»

Гал Доріна Шандорівна

Науковий керівник: **Чордаш Василь Васильович**

викладач

Рецензент: **Пенцкофер Іван Іванович**

кандидат наук, доцент

Берегове
2021

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Filológia Tanszék

AZ ALÁVETETTSÉG POÉTIKÁJA (A SZOLGÁLÓLÁNY MESÉJÉNEK TÁRSADALOMKÉPE A REGÉNY ÉS A FILMSOROZAT ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLATA ALAPJÁN)

Magiszteri dolgozat

Képzési szint: mesterképzés

Készítette: Gál Dorina

II. évfolyamos hallgató

Képzési program: 035 Filológia «Magyar nyelv és irodalom»

Témavezető: Csordás László

tanársegéd

Recenzens: Dr. Penckófer János

kandidátus, docens

Зміст

I. Вступ	6
II. Проблема фемінізму в літературі	8
2. 1. Короткий історичний огляд фемінізму	8
2. 2. Взаємозв'язок фемінізму та літератури	10
2. 2. 1. Чому важко визначити жіночу літературу?	12
2. 2. 2. Які проблеми виникають у жінок-авторів під час їх включення в процес написання?	13
2. 3. Робота Маргарет Етвуд та її взаємозв'язок з фемінізмом	15
III. Становище жінок у світі: проблема підпорядкування	20
3. 1. Взаємозв'язок суспільства та літератури на стику жанрів	20
3. 1. 1. Що таке дистопія?	22
3. 1. 2. Що таке адаптація?	23
3. 2. Чому роман та серія фільмів актуальні сьогодні?	24
IV. Поетика підпорядкування у романі та серіалі <i>"Казка про служницю"</i>	29
4. 1. Як побудований світ роману?	29
4. 1. 1. Інтерпретація / неправильне тлумачення біблійної традиції	31
4. 1. 2. Взаємовідносини між діючими особами: яким способом можна досягти субординації?	33
4. 2. Мовні особливості в романі: імена, словооберти, вирази. Характеристика угорської версії	34
4. 3. Формування порядку та структури суспільства	37
4. 4. Порівняльний аналіз роману та серії фільмів: загальні моменти та відмінності в романі та адаптації	43
4. 4. 1. Чи краще розуміється роман з точки зору кіносеріалу?	50
4. 4. 2. Подальші сезони серії фільмів	52
V. Резюме	57
Список використаної літератури та Інтернет-джерел	59

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés.....	6
II. A feminizmus problémája az irodalomban	8
2. 1. A feminizmus rövid történeti áttekintése	8
2. 2. Feminizmus és irodalom kapcsolata	10
2. 2. 1. Miért nehéz definiálni a női irodalmat?	12
2. 2. 2. Milyen problémák jelentkeznek a női szerzők és női ábrázolások terén a befogadás során?	13
2. 3. Margaret Atwood munkássága és a feminizmus kapcsolata	15
III. A nők helyzete a világban: az alávetettség problémája	20
3. 1. Társadalom és irodalom kapcsolata műfajok metszéspontján	20
3. 1. 1. Mi a disztópia?	22
3. 1. 2. Mi az adaptáció?	23
3. 2. Miért aktuális a regény és a filmsorozat napjainkban?	24
IV. Az alávetettség poétikája <i>A szolgálólány meséje</i> című regényben és filmsorozatban	29
4. 1. Hogyan épül fel a regény világa?	29
4. 1. 1. A bibliai hagyomány értelmezése / félreértelmezése	31
4. 1. 2. A szereplők egymáshoz való viszonya: miben érhető tetten az alávetettség?	33
4. 2. Nyelvi sajátosságok a regényben: nevek, szófordulatok, kifejezések. A magyar változat jellegzetességei	34
4. 3. A kiépülő rend és társadalom struktúrája	37
4. 4. A regény és filmsorozat összehasonlító elemzése: közös pontok és eltérések a regényben és az adaptációban	43
4. 4. 1. Jobban megérthető-e a regény a filmsorozat felől közelítve?	50
4. 4. 2. A filmsorozat további évadjai	52
V. Összefoglalás	57
Felhasznált szakirodalom és internetes források jegyzéke	59
Ukrán rezümé	

I. Bevezetés

„Miért érdekesek és fontosak? Mert a nők érdekesek és fontosak a való életben. Nem a természet utólagos gondolatai, nem másodrangú szereplők az emberiség sorsában, és mindig minden társadalom tudta ezt.” (Margaret Atwood)

A nemek (a nők) egyenjogúságának kérdése, a nőiség természete, emberi vagy nem emberi mivolta, illetve a nő, mint önálló jogokkal rendelkező szubjektum létjogosultságának kérdése tulajdonképpen az ókortól kezdve foglalkoztatta a filozófiát, a tudományt, a művészetet és a közvéleményt.

A nők alávetettségi státuszának felismerését követően több jelentős megmozdulás történt a nők esélyegyenlőségeinek kivívása érdekében. A szerveződött feminista mozgalmak – kiváltképp a 1960-as évektől kezdődően – az élet valamennyi területén, mind társadalmi-gazdasági-politikai szinten, egyenlőséget követeltek a női nem számára. A mozgalom célja abban nyilvánult meg, hogy megszüntesse a nemi alapú megkülönböztetés minden formáját.

Nyilvánvaló, hogy a kezdetektől nagyon sok változás történt a nők önálló jogait illetően, és jelentős eredményeket sikerült elérni, ugyanakkor a nők jogaiért folytatott harcra, valamint a megszerzett jogok védelmére továbbra is szükség van. Annak ellenére, hogy minden nőnek egyaránt kellene részesülnie az egyenlőség és biztonság nyújtotta előnyökből, valójában sok nő a mai napig sem élvezheti ezeket a jogokat. A nemi alapú diszkrimináció, erőszak és zaklatás továbbra is gyakori jelenség, ahogy minden történelmi korban is az volt, számos országban és kultúrában. A nők alárendeltsége, tárgyiasított szerepe, a mai világunkban is központi probléma.

Jelen munka témája: Az alávetettség poétikája (A szolgálólány meséjének társadalomképe a regény és a filmsorozat összehasonlító vizsgálata alapján). *A szolgálólány meséje* Margaret Atwood – kanadai író, költő, irodalomkritikus és feminista aktivista – 1985-ben megjelent disztópikus regénye, amely hatalmas népszerűségnek örvendett már saját korában is, és a nők elleni elnyomás szimbóluma lett. Miután pedig 2017-ben vetítésre került *A szolgálólány meséjének* filmadaptációja, amelynek megjelenését rendkívüli népszerűség fogadta, a sorozat sikerének köszönhetően újra felfedezték a könyvet, illetve a szerző többi művét is, elhozva az író számára a világhírt.

Margaret Atwood sokszorosan díjazott regénye olyan általános érvényű, az embereket állandóan foglalkoztató témákat taglal, mint a hatalom, az emberi méltóság, a szabadság vagy a vágy. A regényben vizionált jövő előzményeül szolgáló veszélyek, azaz a

környezetszennyezés következményei, a társadalmi felelősségvállalás hiánya, szélsőséges politikai erők előretörése éppúgy fenyegetők napjaink társadalmára nézve, mint a regény keletkezésének idejében. Olyan jelentős eseményekkel kapcsolatban nyithatja fel a szemünket, amelyek részben körülöttünk is zajlanak, mégsem kapják meg a nekik járó figyelmet. A *szolgálólány* meséje egy olyannyira abszurd világot ábrázol, hogy olvasóként kétségbe vonjuk azokat a szálakat, amelyek a mi világunkkal összeköthetőek. Azt gondoljuk, hogy ilyesmi csak egy kitalált világban történhet meg, ám a mai világban is vannak riasztó helyzetben lévő nők. A nők elleni erőszak univerzális probléma, egyetemesen felbukkanó jelenség.

Margaret Atwoodot gyakran feminista íróként emlegetik, ő azonban azt vallja, hogy bár írásait jellemzően feminista hangvételűnek tekintik, de ő sosem csupán a nőkről, és sosem csak nőknek írt, hanem az egyénről, nemi identitástól függetlenül. *A szolgálólány meséjére* is így kell tekintenie az olvasónak, egyaránt szól minden embernek: ha nem vigyázunk, akkor elveszíthetjük mindazt, ami a mi életünkben most evidens.

Munkám célja mindenekelőtt a vonatkozó szakirodalom elemző áttekintése és szintézise, a munka során felbukkanó fontosabb fogalmak ismertetése, az író nő munkásságának bemutatása, valamint a regény aktualizálása. Ezt követően *A szolgálólány meséjének* részletes elemzését végzem el a könyv alapján, majd következik a regény és a filmsorozat összehasonlító vizsgálata, valamint a következtetések, tanulságok levonása.

II. A feminizmus problémája az irodalomban

2.1. A feminizmus rövid történeti áttekintése

„Kevés téma kavart akkor viharokat, mint egykor a feminizmus. A feminista mozgalmak végigsöpörtek Európán, fölforgatva és támadva stabilnak hitt értékeket...nyugtalanító változásokat idézve elő.” – idézte Szász Anna, Lévai Katalin, a MÜM Egyenlő Esélyek Titkársága vezetőjének szavait. ¹

De mit is takar a feminizmus?

A feminizmus az a társadalmi mozgalom, amely a női nem esélyegyenlőségéért emel szót, amely a nők elnyomásának megszüntetéséért küzd. A feminizmus igyekszik a biológiai nemekhez kapcsolódó előjogokat és kötelezettségeket eltörölni, és egyenlőségre törekedni az élet minden területén, legyen szó munkáról, anyagiakról, gyermeknevelésről, intimitásról, stb.² A feminizmus számos irányzatának köszönhetően az élet szinte minden területén jelen van. Vannak mozgalmak, amelyek a nők gazdasági helyzetével foglalkoznak, mások a fizikai biztonságra törekszenek (legyen szó, családi- vagy munkahelyi erőszakról), és vannak olyanok is, akik a törvényekre és jogokra helyezik a hangsúlyt, és stb. A különböző irányzatokat az a közös alapaxióma tartja össze, miszerint: „A nőket, mint társadalmi csoportot, számtalan hátrányos megkülönböztetés és erőszak éri pusztán azért, mert nők.”³ A feminizmus célja pedig arra irányul, hogy ugyanazokat az emberi jogokat és lehetőségeket biztosítsa a nőknek, amelyek a férfiakat megilletik.⁴

A nőjogokért vívott küzdelem kezdetei a francia forradalom idejére vezethetők vissza. Természetesen a történelem folyamán korábban is voltak olyan hatalommal és befolyással rendelkező nők (elsősorban királynők, előkelők, írók és színésznők), akiknek módjukban állt felülkerekedni a hétköznapi nők előtt tornyosuló akadályokon, de őket nem feltétlen nevezhetjük feministáknak, ugyanis a saját privilegizált helyzetük ellenére, vagy épp amiatt, csupán saját érdekeiket képviselték, nem túlságosan érdekelte őket nőtársaik sorsa. Feministáknak viszont csak azok nevezhetők, aki nem csupán meglátják a nők nemükből fakadó elnyomását, hanem akik az önérvényesítéssel párhuzamosan nőtársaik sorsát is szíven viselik és tesznek is érte. ⁵ Előfordultak, hogy nők (elsősorban írónők) szólaltak fel a nők érvényesülését korlátozó hátrányok ellen, őket „protofeministáknak” is szokás nevezni, azonban mivel ekkor még szervezett mozgalom nem volt, egyéni

¹ Szász Anna: *Feminizmus Magyarországon*

² Botás Enikő: *Nőügyek: ezeknek a feministáknak tényleg semmi nem elég?*

³ *Feminizmus, A Nőkért Egyesület Honlapja*

⁴ Uo.

⁵ Botás Enikő: *Nőügyek: ezeknek a feministáknak tényleg semmi nem elég?*

erőfeszítéseik a nőelnyomó rendszeren nem változtattak. Ugyanakkor felhívták a nők figyelmét a nők és férfiak eltérő jogi és társadalmi helyzetére.⁶

A feminista mozgalmak történetének három nagy hullámát különböztetik meg: Az első hullám a 20. század elején szerveződött, előbb Angliában, majd az USA-ban, és a világ többi országában. Elsődleges célkitűzésük a nők szavazati jogának kivívására irányult (innen ered a „szüfrazsettek” kifejezés, franciául „suffrage”, ami ennek a hullámnak gyakran használt jelzőjévé vált.). Emellett foglalkoztak még a tulajdonjog és öröklés kérdéseivel, illetve a nők házasság általi jogfosztottságával. Sok helyen csak részlegesen értek el sikereket, és volt ahol évtizedekbe telt a választójog kivívása, mint ahogy Magyarországon is. Csak 1945-től vezették be az általános választójogot, amely a nemi alapú diszkrimináció mellett a hátrányos megkülönböztetés egyéb formáit is eltörölte.⁷

A választójog kiterjesztése után is tovább élt a feminista mozgalom, az 1960-as évekre új lendületet kapva, módszereit és céljait megváltoztatva, az élet valamennyi területén egyenjogúságot – egyenlő fizetést, karrierlehetőséget, szexuális élvezetet – követelt a női nem számára. Kirobbanásának az volt a fő oka, hogy az első világháborút követő időszak, a háború ideje alatt minden helytálló és bizonyító nőt igyekezett visszaterelni a hagyományos, tradicionális életvitelbe, miszerint a nőnek a háztartáson belül kell megállnia a helyét. Tulajdonképpen Betty Friedan *Feminine Mystique*⁸ című könyvének megjelenését követően vette kezdetét a feminizmus újabb hulláma. Az író nő könyvével felhívta a figyelmet arra, hogy a nőket háziasszony szerepébe kényszerítő életforma, mennyire nem tette boldoggá a nők többségét, megkönnyebbülést nyújtva sok nő számára, hogy nincsenek egyedül ezzel az életérzéssel. A mozgalom célja tehát abban nyilvánult meg, hogy ne korlátozzák a nőket kizárólag a magánszférára (otthon, háztartás, gyermeknevelés, reprodukció), hanem egyenlő esélyekkel indulhassanak a férfiakkal a nyilvános szférában. Továbbá felmerült a nemi élethez, a nő saját testéhez való joga (fogamzásgátlás, abortusz, mesterséges megtermékenyítés), nagy hangsúlyt fektettek a szexuális zaklatás és nemi erőszak jogi szankciójára.⁹

A harmadik hullám, s egyben az utolsó jelentős feminista mozgalom az 1990-es évek elején indult az Egyesült Államokban. Központi célja elsősorban a második hullám hibáira való rávilágítás volt, többek között a faji és osztálybeli különbségek figyelmen kívül

⁶ Antoni Rita: *A feminizmus története – vázlatos áttekintés*

⁷ Uo.

⁸ Betty Friedan – feminista, író, újságíró – a *Feminine Mystique* c. könyve 1963-ban jelent meg, melyben a feleség és háromgyerekes anya megkérdőjelezi a nők „feleség, anya, háziasszony, fogyasztó” létét. „Ki tudja, mi lehet a nőből, ha végre önmaga lehet?” teszi fel a kérdést a könyv végén.

⁹ Antoni Rita: *A feminizmus története – vázlatos áttekintés*

hagyására. Korábban ugyanis a feminizmus hullámai főként a középosztálybeli fehér nőkre és azok jogaira fókuszáltak, a munkásosztály és az afro-amerikaiak hátrányos helyzetével pedig nem foglalkoztak, azok továbbra is kiszolgáltatott helyzetben maradtak. Másrészt arra is rámutatott, hogy a második hullám még számos területen nem érte el a céljait, mint például az üvegplafon, a munkahelyi hierarchián való feljebbjutás, valamint a fizetésbeli különbségek (amelyek részben a mai napig is jelen vannak).¹⁰

2. 2. Feminizmus és irodalom kapcsolata

Az 1960-as évek végén indult feminizmus második hullámának része a feminista irodalomtudomány megjelenése is. A feminizmus azokra az informális, hétköznapi elnyomó magatartás-, tudás-, és nyelvi formákra is figyelmet fordított, amelyek akadályozták a nők érvényesülését. Létrejött egy új fogalom, a szexizmus, amely azokat az előítéletszerű elvárásokat fedi, amelyek kötelező érvénnyel az ember viselkedését a saját neméhez kapcsolja.¹¹ A feminista irodalomkritika feltárta számos férfiíró művében rejlő szexizmust (hímsovinizmust), ezzel egyidőben pedig megkezdődött a férfiközpontú kánonban háttérbe szorított nőírók kutatása. Létrejött a nőtudomány (women's studies), valamint a társadalmi nemek kutatása (gender studies). A woman's studies középpontjában a nő áll, míg a gender studies együttesen tárgyalja a nőt és a férfit, ugyanis a két nemről a társadalmi szocializáció révén egymáshoz viszonyítva alakultak ki külső és belső tulajdonságok, beleértve az különböző nemi szerepeket. A *gender* kifejezés alatt, azok a szerepek, tulajdonságok, viselkedésformák érthetők, amit biológiai nemük folytán a társadalom elvár a nőktől és férfiaktól (ilyen elvárt szerep például, hogy a nőnek törékenynek és gondoskodónak kell lennie, míg a férfinak bátornak és ambiciózusnak).¹² A kritika elméleti alapja többnyire Simone de Beauvoir nevéhez köthető, *A második nem* c. művéből származó sex-gender, azaz biológiai-társadalmi nem megkülönböztetéséhez, miszerint a nemiszervek, nemi jellegek biológiai adottságok, a „nőiesnek” és/vagy „férfiasnak” jellemzett tulajdonságok, viselkedésformák pedig a társadalomban tanultak, a természetből fakadnak. Beauvoir szerint a nő nem születik, hanem azzá válik. Nem biológiai, gazdasági vagy pszichológiai tényezők azok, amik ezt a szerepet meghatározzák, hanem a civilizáció alkotja.¹³

¹⁰ Uo.

¹¹ A "nőiség" mint felforgatás: a feminizmus és az anarchista szellemiség (mek.oszk.hu)

¹² Botás Enikő: *Nőügyek: mi az a gender, és miért fontos róla beszélni?*

¹³ Antoni Rita: *A feminizmus története – vázlatos áttekintés*

A nőt társadalmilag megalkotott személyként határozzák meg, és megkülönböztetik a férfitól. A nő, a férfi ellentétpárjaként jelenik meg, mint a „másik”, a „gyengébb”. Mások szerint pedig a nő fogalma, a hagyományos és folyamatosan megjelenő női sztereotípiákkal identifikálható, ezáltal a nő az otthonteremtő, gyermekszülő és nevelő, a háztartásbeli. A gendertudomány úgy véli, hogy a társadalmi nemet, vagyis a gendert tulajdonképpen a társadalmi és kulturális hagyományok kényszerítik ránk, s már gyerekkorban megtanuljuk azt, hogy mi az elvárás, hogy milyenek „kell” lennie egy nőnek és férfinak. A gendertudomány célja, hogy megszüntesse a biológiai nemhez társított elvárásokat, csökkentve ezáltal a nők és férfiak között fennálló egyenlőtlenségeket.¹⁴

Szótári meghatározás szerint a feminista irodalomtudomány és irodalomkritika: „kísérlet az irodalom különböző műfajaiban ábrázolt női tapasztalat leírására, értelmezésére és újraértelmezésére, különösen a regényekben, kevésbé a költészetben és drámában. Megkérdőjelezi a régóta fennálló domináns férfi, fallocentrikus ideológiákat (melyek egyfajta férfi konspirációként jelentkeznek), az irodalomban meglévő patriarchális attitűdöket és az irodalom férfi interpretációját (valamint kritikai értékelését). A férfi szerzők és az irodalom férfiábrázolásának bírálatával, illetve a női írók privilegizálásával támadja az irodalmi érték férfi meghatározását. Ezenkívül megkérdőjelezi a tradicionális és bevett férfi nézeteket a nők természetéről és arról, hogyan éreznek, cselekednek és gondolkodnak a nők, illetve a férfiak feltételezése szerint hogyan éreznek, cselekednek, és gondolkodnak, s általában miképpen viszonyulnak az élethez. Így megkérdőjelezi a férfi íróknak a nőkről táplált számos előítéletét és feltevését, nem kevésbé azt a tendenciát, hogy a nőket sztereotip módon ábrázolják.”¹⁵

A biológiai nem és gender a nemi szerepek és az identitás fogalmával együttesen a női szubjektummal, írással és testelméletekkel kapcsolatos viták egyik központi témájává váltak. A feminista irodalomkritika egyik domináns irányzata, a gүнökritika, amely kizárólag női szerzők műveit elemzi, és az elemzésének az elsődleges szempontja a nők által írt irodalom különbözőségének feltárása. Korábban ismeretlen vagy elfeledett nőírókat fedeztek fel, illetve szükségesnek tartották a kanonizált férfiszerzők genderszempon t újraolvasását. A gүнökritika számos azonosulási pontot teremtett a nők – a női hallgatók, olvasók és kutatók – számára. Nagyon sokan ekkor élték át először a szövegekben való önmagukra ismerés érzését, az autonóm szubjektum, mint női létforma megtapasztalását.¹⁶

¹⁴ Botás Enikő: *Nőügyek: mi az a gender, és miért fontos róla beszélni?*

¹⁵ Vö. Kádár Judit: *Feminista nézőpont az irodalomtudományban*

¹⁶ Séllei Nóra: *Miért félünk a farkastól? Feminista irodalomszemlélet itt és most, 2007*

2. 2. 1. Miért nehéz definiálni a női irodalmat?

A feminizmus második hullámától, az 1960-as évektől kezdődően a nőirodalom és az *écriture féminine*, a női írásmód jelentősen népszerű volt a tudományos körökön belül és kívül. Akkoriban sokan úgy definiálták a nőirodalmat, mint a nők írásait, nőkről, nőknek. Olyan írásokkal foglalkozott az *écriture féminine*, amelyekre a feminin jelleg jellemző, ez pedig többnyire a nők által írott műveket jelentette, ugyanakkor azt sem zárták ki, hogy a feminin jelleg bizonyos férfiszövegekben is megtalálható. Egyes nőírók arra törekedtek, hogy teljesen kifejezzék saját szenvedélyeiket és vágyaikat az írásban, így végül a női olvasók ezekben a könyvekben saját vágyaikat és szenvedélyeiket láthatták visszatükröződni. Másokat pedig egyszerűen felháborodással töltött el a nemi szerepek különbözőségéről való folytonos diskurzus.¹⁷

Az *écriture féminine* – női írás – eszméje Hélène Cixous francia szépíró és filozófus nevéhez fűzhető, akit a leginkább foglalkoztató kérdések egyike mindig is a különbözőség, azon belül a nemi különbözőség problémája volt. Világszerte legismertebb feminista elméleti szövege *A medúza nevetése*, jogokat követel a női szubjektum önkifejezése és diskurzusa, vagyis az *écriture féminine* számára. „A nőnek kell megírnia magát. A nőnek kell nőkről írnia és a nőket kell beavatni az írásba, amelytől éppoly erőszakosan el lettek szakítva, mint saját testüktől [...]. A nőnek a saját lendületétől vezérelve kell belépnie a szövegbe éppúgy, mint a világba és a történelembe is.”¹⁸ Cixous szerint az *écriture féminine* lehetőséget teremt arra, hogy a nő nyomot hagyjon a történelemben, valamint eszköz a nőt alárendelő politikai, szociális, kulturális rend megdöntésére vagy legalábbis megkérdőjelezésére. Az írás hatalom, ami által a nő a kultúra, a társadalom autonóm és önazonos, cselekvő alanyává válhat. Az írás formájában megjelenik a nőiség, mint egy bizonyos fajta lét- és látásmód, egy újfajta önkifejezési formát létrehozva, ami által a nő, mint alárendelt visszatérhet önmagához és kiléphet a maskulin diskurzus számára fenntartott sematikus struktúráiból.¹⁹

Zsák Judit tanulmányában, amelyben Cixous álláspontját elemzi, azt írja, hogy az *écriture féminine* gyakorlatát lehetetlenség meghatározni, nem lehet teoretizálni, körülhatárolni, szabályokba foglalni, ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy nem is létezik.²⁰ Azok a női szövegek, amelyek erőteljesebben magukon viselik a nők nyelvi

¹⁷ Toril Moi: *Nem vagyok nőíró (Nőkről, irodalomról és a mai feminista elméletről)*

¹⁸ Cixous: *A medúza nevetése*. Lásd: Csorba Anett, *A Másik hangja: A női írás és a test kapcsolata*

¹⁹ Zsák Judit: *A pszichoanalitikus elméletek hatása a társadalmi nem és a női szubjektum felfogására – különös tekintettel Hélène Cixous munkásságára*, 107, 111, 115

²⁰ *Uo.*, 111

gesztusrendszerének jegyeit, többnyire női irodalomként vannak definiálva. „Nem minden nőtől származó irodalom női irodalom, de minden irodalom magában hordoz egyfajta női szemléletet, ami felismerve és tudatosítva feminista olvasatokban feminista irodalomkritikai újraolvasást eredményez, a nemzeti irodalmakat kulturális kontextusba helyezi, ezáltal a gender központú irodalom társtudományok segítségével együtt lesz értelmezhető, ha elfogadjuk azt a butleri alaptételt²¹, miszerint a nem társadalmi konstrukció.”²²

Forgács Zsuzsa – magyar író – egy interjú során arra a kérdésre, hogy létezik-e olyan, hogy nőirodalom a következőt válaszolja: „A női irodalmat nem kell merev határokkal elképzelni. Arról van szó, hogy a sok, közös, minden emberre jellemző vagy nagyobb csoportokra jellemző látásmódon túl van egy olyan különös szemléletmód, amit nőknek nevezhetünk. Más dolgokat veszünk észre, más dolgok fontosak nekünk, mint a férfiaknak (a közös fontos dolgokon túl), más problémák foglalkoztatnak minket (a közös problémákon túl). Egyszerűen azt szeretnénk megmutatni, ahogyan a nők látják a világot a sajátos biológiai és társadalmi helyzetük különbözőségéből fakadóan. [...] De nem valami ellenében, hanem azoknak a meglévő és megmutatott látásmódoknak a kiegészítéseként, amelyek eddig elsődlegesen és dominánsan férfiszempontokat közvetítettek és tártak fel. Úgy kell ezt elképzelni, hogy mondjuk egy színpadnak eddig csak az egyik fele volt élesen megvilágítva, a másik fele meg alig, és most mi a színpad másik felét is élesen és a lehető legteljesebb és szélesebb körben kívánjuk megvilágítani, hogy az egész képet jól lehessen látni, és a férfi- és női látásmódok is megjelenjenek benne.”²³

2. 2. 2. Milyen problémák jelentkeznek a női szerzők és női ábrázolások terén a befogadás során?

A feminista irodalomszemlélet kapcsán megemlíthető Virginia Woolf munkássága, akinek több regényében is helyet kapnak feminista kérdések, legerőteljesebben a *Három Adomány* és *Saját szoba* című műveiben. Az előbbiben – ő maga is egy patriarchális irodalmi kánonba beágyazva – a nők helyzetének bemutatásán keresztül felhívja a figyelmet a férfiak által irányított hatalomvágyra és a rangkórságtól szenvedő társadalomra, továbbá rávilágít arra, hogy a nők elnyomásának eszközei, ha láthatatlanul is, de velünk élnek. A *Saját szoba* c.

²¹ Judith Butler: *Társadalmi nem(iség) és felforgatása*

Judith Butler – a kortárs feminista elmélet egyik kiemelkedő képviselője – azt vallja, hogy a gender, azaz a társadalmi nemi szerep a társadalomban alakul ki, így a társadalomban meg is változtatható. A társadalmi nemi szerepünket mi magunk hozzuk létre azzal, hogy a társadalmi nemünkre jellemző dolgokat tesszük.

²² Várnagy Mária: *A női irodalom és a feminista irodalomkritika Magyarországon*

²³ Thüringer Barbara: *A nők szerint a világ* (<https://index.hu/kultur/klassz/fzsint1130/>)

művében szintén a sajátos, elnyomott helyzetet elemzi, amely megakadályozója volt annak, hogy a nők írhasanak, hogy saját gondolataikat a saját műformájukba megfogalmazva papírra vethessék. A nők ugyanis évszázadokig nem rendelkezettek azokkal az alapvető feltételekkel – saját tér, havi kereslet, ezáltal anyagi függetlenség – ami szükséges lett volna ahhoz, hogy írásműveket alkothassanak, így egyszerűen kizárattak a kánonból, s nem állt módjukban kiépíteni azokat az évszázados irodalmi hagyományokat sem, amelyek a férfírók rendelkezésére álltak. Ez a hagyománynélküliség jelentette a nőírók esetében a legnagyobb hátrányt, hogy írásaikat a már kialakult férfítradíciókhoz kellett illeszteniük, amelyet nem éreztek magukénak, s ráadásul a kritika gyakran olyan igényeket kért számon rajtuk, aminek nem kívántak megfelelni.²⁴

A mű befogadást a társadalom és a kor szelleme (divat és ízlés) határozza meg, az olvasók nőképe pedig visszahat az irodalom nőképére. A kritikusok sok esetben bele sem bocsátkoznak egy mű nyelvének és jelentésszintjeinek vizsgálatába, hanem ízlésük alapján és érzésük szerint ítélik meg az adott művet, szubjektív ítéletet hozva.²⁵

A női irodalmat először is tartalma alapján definiálják, eszerint a nők irodalma nőkről nőknek, vagy nyelvileg valamivel erőteljesebben: tudatos szembenézés a nők helyzetével. Minden bizonnyal a férfiak is írnak férfiakról és férfiaknak is, de az ő esetükben fontosabb a nyelv, az elbeszélésmód, a szerkezet. Ezzel szemben pedig a nők elbeszélésmódját illetően gyakran él az kép, miszerint a női elbeszélésmód még inkább az, amelyben sajátos női esztétika jelenik meg. Felmerül a kérdés, hogy akkor csak női olvasó, női értelmező tudja méltatni a női elbeszélésmódot? Természetesen nem. Az, hogy a férfi olvasók és kritikusok sokszor elutasítóan viszonyulnak a nők írásaihoz, azzal magyarázható a leginkább, hogy nem akarják megtanulni azt, ami a férfi szövegek női olvasóinak evidens: empatikusan és nem normatív módon olvasni, azonosulni az elbeszélésmóddal, nem pedig kívülről olvasni. A női szövegek olvasásakor legtöbbször az a viszonyulás jellemző, hogy úgysem tartalmaz semmi olyat, ami megérné a beleélést. Esélyt sem adnak a megértésnek, miközben lehetséges, hogy a női szerző olyannyira képes azonosulni a férfi alannal, hogy alárendeli magát a férfi látás- és tapasztalásmódnak, s a témája megformálása során feladja alany státusát. Ami pedig a női olvasókat illeti, a női irodalomtól sokan azt várják, hogy valamilyen feminista programhoz igazodjon, mintha női szerzők tartoznának valamivel a női olvasóknak, mintha valamiféle erkölcsi kötelezettséget kellene teljesíteniük. Kizárólag női tartalomra és élményre

²⁴ Virginia Woolf: *Saját szoba*, Európa, Bp. 1986. 5. p

²⁵ Anna Mitgutsch: *Mi az, hogy „női irodalom?”*

számítanak, és ha nem azt kapják csalódottak vagy felháborodottak.²⁶ A női írók számára nagyon frusztráló tud lenni, ha azt hallják, hogy nőként kell írniuk, vagy úgy, mint egy nő, s szintúgy frusztráló érezni, hogy egyetemes emberi lényként kell írnia, mert ez elidegenítő szakadékot teremt nemi szerepe és ember volta között.²⁷

A nők irodalma, akárcsak a férfiaké közvetlen személyes vonatkozású témákon, képzeteken és tapasztalatokon alapul, így egyetlen szerző sem kerülheti el, hogy magamagát bele ne írja a szövegbe. De míg a férfi, a maskulin még mindig a norma, addig a nő, a feminin az ettől való elhajlás, deviancia marad. A nők irodalma tehát egyszerűen kénytelen magán viselni a női tapasztalat bélyegét, ami nem feltétlenül rossz, ha azt általános emberi tapasztalatként ismerik el.²⁸

A lényeg, hogy mi olvasók ne akarjunk követelményeket megszabni arra nézve, hogy milyennek kell lennie a női írásnak. Minden írónak meg kell találnia a saját hangját, saját látásmódját. Ha az olvasó (legyen szó akár nőről, akár férfiről) a női írás felé előre megfogalmazott, leszögezett elvárásokkal, vagy ítéletekkel viszonyul, akkor az olvasás során – már ha eljut odáig – nem a befogadásra, a megértésre fog törekedni, hanem a kritizálásra. A hatékony élményszerű olvasás érdekében elsősorban minden olvasónak meg kell szüntetnie a biológiai nemekhez társított elvárásokat. Az írónak pedig úgy kell figyelnie a valóságot, hogy ne zavartassa magát identitás-igényekkel, se biológiai, sem társadalmi értelemben.

„Az irodalom egy kultúra archívuma. Azért fordulunk az irodalomhoz, hogy megtudjuk, mitől szenvednek és nevetnek, gyűlölnék és szeretnek más emberi lények, hogyan élnek más kultúrákban az emberek, hogyan tapasztalták meg más történelmi korokban a férfiak és nők az életet. A nőket másodrendű állampolgárokká tenni az irodalom birodalmában olyan, mintha azt mondanánk, hogy a nőknek a létezéséről és a világról szerzett tapasztalatai kevésbé fontosak, mint a férfiaké.”²⁹

2. 3. Margaret Atwood munkássága és a feminizmus kapcsolata

Margaret Atwood – kanadai író, költő, irodalomkritikus és feminista aktivista. A legtöbben *A szolgálólány meséje* című disztópikus regény szerzőjeként ismerik, ez hozta el számára a világhírt, irodalmi munkássága azonban sokkal szerteágazóbb és figyelemreméltóbb.

²⁶ Uo.

²⁷ Toril Moi: *Nem vagyok nőíró (Nőkről, irodalomról és a mai feminista elméletről)*

²⁸ Anna Mitgutsch: *Mi az, hogy „női irodalom?”*

²⁹ Toril Moi: *Nem vagyok nőíró (Nőkről, irodalomról és a mai feminista elméletről)*

1. kép: Margaret Atwood

1939-ben született Kanada fővárosában, Ottawában. Mivel apja rovarbiológus volt, aki főként erdei rovarokat tanulmányozott, így Atwood gyerekkorának jelentős részét a természetben, az észak-québeci erdőben töltötte. Tizenegy éves koráig nem járt rendszeresen iskolába, de nagyon sokat olvasott. Nem volt se tévéjük, sem rádiójuk, az egyetlen szórakozást az olvasás jelentette számára. Szerette a szépirodalmi műveket, a Grimm-testvérek meséit, a kanadai állatvilágról szóló történeteket és képregényeket. Saját magát is kisebb történetek, képregények írásával szórakoztatta hatéves korától kezdve, és már egész fiatalon eldöntötte, hogy író lesz.³⁰

Tanulmányait a torontói Victoria Egyetemen kezdte meg, ahol az intézmény *Acta Viktoriana* című irodalmi lapba rendszeresen publikált verseket és cikkeket. Négy évvel később alapfokú diplomát szerzett irodalomból, filozófiából és francia nyelvből. Ekkor jelent meg magánkiadásban kiadott első verseskötete, a *Double Persephone*, amelyet E. J. Pratt-éremmel jutalmaztak. Ezt követően ösztöndíjjal megkezdte tanulmányait a Harvard Egyetemen, ahol felsőfokú diplomát szerzett, viszont doktorátusát soha nem kapta meg, mert „*Az angol metafizikus romantika*” című disszertációját nem fejezte be.³¹

Költőként is említésre méltót alkotott, verseit mítoszok és tündérmesék ihletik, amelyek iránt gyermekkorától érdeklődött. Második kötetével (*The Circle Game*), elnyerte a kanadai főkormányzó díját. Díjai évről-évre csak gyarapodtak. Számos kitüntetésben részesült, többek között az Arthur C. Clarke-díj³² (*The Handmaid's Tale – A szolgálólány*

³⁰ Margaret Atwood *A szavak ereje* dokumentumfilm, Könyves magazin

³¹ Margaret Atwood, *a kanadai irodalom nagyasszonya 80 éves*, Fidelio/MTI

³² Az Arthur C. Clarke-díj egy brit irodalmi díj, amelyet a legjobbnak ítélt sci-fi-regényért osztanak

meséje), valamint a Man Booker-díj³³ (*Testamentumok*) díjazottja. Verseskötetei mellett novellagyűjteményei is szép számmal megjelentek, sőt gyermekkönyvek is köthetők a nevéhez. Margaret Atwood ötvennél több regény, verses- és esszékötet szerzője, műveit negyvennél több nyelvre fordították le. Írásai nem csak műfajilag, de témában is szerteágazóak: foglalkoztatja Kanada nemzeti identitása, az Amerikai Egyesült Államok és Európa kapcsolata, az emberi jogok, a környezetvédelmi problémák kérdései, a nőiség társadalmi felfogása (a nők társadalmi és gazdasági kihasználtsága, a nők és férfiak közti kapcsolat). Olyan fontos témákra összpontosít, mint: a nők társadalomban betöltött szerepe, kontroll nélküli fogyasztás, diktatúra, a fundamentalista tendenciák felerősödése. Sokan feminista írónak tartják, mivel legtöbb művében felbukkan a nemek közötti különbségek kérdése.³⁴

Már gyermekként szembesült az 50-es évek propagandagépezetével, amely igyekezett a nőket visszaterelni a tűzhely mellé. A nők lehetőségei nagyon korlátozottak, tulajdonképpen két lehetőség közül választhattak: a sehová nem vezető karrier, vagy a házasság, mint menekülési lehetőség. Az 50-60-as évek női ideálja, a gondoskodó, gyerekeinek és férjének élő háziasszony típusa, amelynek a hatvanas évekre egyre kevésbé tudtak és akartak megfelelni a nők. Atwoodot magával ragadta a feminizmus, amely a 60-as évek polgárjogi mozgalmaival együtt a nő saját testéhez való jogait tűzte ki zászlajára.³⁵

A Harvardi Egyetem épületében kapott helyet a Lamont Könyvtár, amely akkoriban csak a férfi hallgatók előtt állt nyitva. Atwoodnak az ötvenes években nem volt egyszerű bekerülni az irodalmi életbe, ugyanis sok nehézséggel kellett szembenéznie akkoriban annak, aki nőként szeretett volna a férfiak világába lépni. Az író az azon kérdésére, hogy: „Hogy lehet nőként költő valaki, egy olyan társadalomban, ahol a nő vagy fehér kesztyűt és fűzőt visel, vagy az a mosolygós valaki, aki mindig ott van a vacsoránál, mindegy, mikor jön haza a férfi” – talán a legerősebben az egyik leghíresebb regénye *Az ehető nő* reflektál.³⁶

Az első kiadott regénye *Az ehető nő* (*The Edible Woman*) 1969-ben jelent meg, amelynek első erős női szereplőjét egzisztenciális valósággal tárja fel. Női karakterei ettől kezdve gyakran szenvednek, általában azért, mert ellent mondanak a körülöttük lévő világnak. A regény főhősével nők ezrei azonosultak, akik nem tudtak mit kezdeni azzal a társadalmi nyomással, hogy ideje férjhez menniük és családot alapítaniuk. Ez ellen lázad a regény főhőse is, akinek megmagyarázhatatlan és kontrollálhatatlan ételundora tudatalatti

³³ A Man Booker-díjjal az év angol nyelvű regényét jutalmazzák

³⁴ Nobel-esélyesek: Margaret Atwood, *Litera* magazin

³⁵ Margaret Atwood *A szavak ereje* dokumentumfilm, *Könyves* magazin

³⁶ *Nők vörös köpenyben, fehér főkötővel, Női váltó*

tiltakozását fejezte ki minden rákényszerített helyzet ellen. Ahogy az evéstől eltávolodott, úgy távolodott el saját magától is, és veszítette el személyiségét. Önazonosságának kiharcolásával viszont megoldódott a probléma.³⁷

A szerzőt már fiatalkorában rendkívüli módon érdekelte a nők társadalmi helyzete és eltárgyasításának kérdése. A regény megjelenésével az akkor fiatal Atwood azonnal az irodalmi élet és a nőmozgalmak középpontjába került. A regény Észak-Amerikában a megjelenése óta folyamatosan jelen van, míg magyar fordítása csak a tavalyi évben jelent meg.

Második regénye a *Fellélegzés* (Surfacing). A történetben egy fiatal lány visszatér gyermekora helyszínére, hogy felkutassa eltűnt apját. A külvilágtól, civilizációtól elzárt főhős felfedezi magában azt az ösztönlényt, aki a társadalmi béklyóktól, szerepelvárásoktól függetlenül képes létezni, és aki rendkívül érzékenyen reagál bármiféle korlátozásra, külső nyomásra. A kezdeti felszabadultság azonban hamar átcsap rettegésbe, menekülésbe, végül örületbe.³⁸ Innentől kezdve feminista íróként kezdték emlegetni Atwoodot, aki pedig azt vallja, hogy: „Bár írásait jellemzően feminista hangvételűnek veszik, ő sosem a nőkről, és sosem csak nőknek írt, hanem az egyénről az embernek. Nemi identitástól függetlenül.”³⁹

Bár rengeteg írásával sikert aratott, legnagyobb sikere azonban az 1985-ben megjelenő *A szolgálólány meséje* című regénye. Az orwelli ihletésű disztópiája a nők elleni elnyomás szimbóluma lett. Margaret Atwood 1985-ös regényét már megjelenésének évében Governor General's Award díjjal jutalmazták, majd két évvel később Arthur C. Clarke díjjal, a legjobb sci-fi regénynek járó elismeréssel.⁴⁰ *A szolgálólány meséjét* tehát korábban is az író legkiemelkedőbb irodalmi teljesítményei közt tartották számon, de az igazi népszerűséget a televíziós sorozatnak köszönheti (erről később). Margaret Atwood is számtalanszor kifejezte elégedettségét és támogatását a sorozatot illetően és annak készítőivel kapcsolatban, és azt sem tagadja, hogy a regény idejében tizenöt évvel későbbi történetet elmesélő *Testamentumok* – amely *A Szolgálólány meséjének* folytatása – sok szempontból formáltak a sorozat további évadjai, valamint a rajongói visszajelzések és kérdések. Margaret Atwood a *Testamentumok*ért megkapta a második Booker-díját. 2019-es szeptemberi megjelenését követően rövid időn belül, nagyon sok példányszámban kelt el. Szintén ez év novemberében már magyarul is olvasható volt Csonka Ágnes fordítása által.⁴¹

³⁷ Margaret Atwood a társadalom által megzabált nőkről mesél, *Könyves magazin*

³⁸ Margaret Atwood: *Surfacing /Fellélegzés/* (1972)

https://litfan.blog.hu/2018/05/01/margaret_atwood_surfacing_fellelegzes

³⁹ Margaret Atwood *A szavak ereje dokumentumfilm*, *Könyves magazin*

⁴⁰ Margaret Atwood, *a kanadai irodalom nagyasszonya 80 éves*, *Fidelio/MTI*

⁴¹ Réz Anna: *A reflektált kételkedéstől a hősi bizonyosságig, A szolgálólány meséjének három élete*

Margaret Atwood művei olyan témákat tartalmaznak, amelyek minden korban foglalkoztatják az emberiséget. Műveiben előszeretettel ábrázol nőket, valamint szerepüket a társadalomban. Regényeinek szereplői nagyon hasonlóak, általában olyan női főhőst ismerhetünk meg, aki a férfi társadalom által neki szánt szerepet nem tudja elfogadni, ezért a maga módján megpróbál fellázadni. Női karaktereinek sorsát mindig a politikához és az igazságtalansághoz köti, úgy mutatja be a nőket, mint a világ elnyomott esélytelenjeit, viszont olyan női figurákat is ábrázol, akik egymás ellen dolgoznak, manipulálnak és elárulnak más nőket.⁴²

⁴² Margaret Atwood a társadalom által megzabált nőkről mesél, *Könyves magazin*

III. A nők helyzete a világban: az alávetettség problémája

3. 1. Társadalom és irodalom kapcsolata műfajok metszéspontján

A kortárs irodalmat jellemzi egy újfajta társadalmi érdeklődés és szolidaritás a kiszolgáltatottak iránt. Gayatri Chakravorty Spivak⁴³ hangsúlyozza, hogy az irodalmi művek kiváló lehetőséget nyújtanak arra, hogy egy fikciós helyzet, a mű által előtérbe helyezett összefüggések hozzájáruljanak a kiszolgáltatottság megértéséhez.

Az elmúlt évtized szépirodalmi művei sok esetben hangsúlyozták azt, hogy a történelmi-társadalmi folyamatok beleíródnak testünkbe és lelkünkbe egyaránt, ezzel jelentős mértékben befolyásolva az egyéni élettörténetünket. Azok a művek, amelyek a diktatúra korszakát jelenítik meg, a hatalomgyakorlás olyan kevésbé látható, jogi kategóriákkal nehezen megfogható módszereiről hordoznak fontos információt, amelyektől máig nem szabadultunk meg, amelyeknek öntudatlanul és automatikusan engedelmessé válunk és amelyeket tovább is örökítünk.⁴⁴

Margaret Atwood *A szolgálólány meséje* című regénye 1985-ös megjelenése után pár év alatt világszerte klasszikussá vált. Erről tanúskodik a regénnyel foglalkozó kritikai irodalom mennyisége is, valamint, hogy az angol nyelvterületen a középfokú oktatásban is leggyakrabban tanított szövegek közé került.⁴⁵ A regény a disztópia műfajához tartozik, hiszen egy olyan jövőképet vizionál, amely sokkal rosszabb annál a kornál, amelyben íródott.

Általában az elképzelt jövőkről írott könyvekből a legtöbbet nem az általuk ábrázolt elképzelt jövőről, hanem az adott könyv születésének idejéről, keletkezésük körülményeiről tudhatunk meg. Így van ez a jövőben játszódó utópiákkal és antiutópiákkal is, ami alól Margaret Atwood szóban forgó regénye sem képez kivételt.⁴⁶ A regény 1984-ben keletkezett Nyugat-Berlinben (ebben az időszakban itt élt a kanadai író), ahol a keletnémet légierő vasárnaponként hangrobbanásokkal juttatta eszükbe a diktatúra közelségét. Az író ekkor tapasztalta meg az érzést, hogy figyelik az embert, az óvatosságot, a témaváltásokat, az információcsere burkolt módjait, amely hatással volt arra, amit írt, s nagy mértékben nyújtott impulzusokat a műve megírásához.⁴⁷

A regény megírását megelőzően, a szerző egészen az 50-es évek óta, középiskolás korától kezdve, nagyon sok science fictiont, speculative fictiont, utópiát és disztópiát

⁴³ Gayatri Chakravorty Spivak neve jelentős a subaltern megszólalásának problematikájáról szóló írásait illetően.

⁴⁴ Zsadányi Edit: "Szóra bírható-e az alárendelt? (100. o.)

⁴⁵ Bényei Tamás: *Női antiutópia, Műút*, 2007002, 81

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Margaret Atwood: *A szolgálólány meséje*, [Bevezetés], Jelenkor Kiadó, 9. kiadás, 7. o.

olvasott, ugyanakkor kockázatosnak tartotta, hogy ilyesmit írjon, kételkedett abban, hogy egyáltalán alkalmas-e a feladatra.⁴⁸ Ihletforrásai a kor nagy disztópiái voltak, mint: Aldous Huxley *Szép új világa*, George Orwell *1984*, bár ezek férfi szemzőből íródtak. Női szemzőből még nem volt ilyenre hasonló, annak ellenére, hogy az elmúlt évszázadok alatt, a nőkre inkább volt jellemző, hogy a totalitárius társadalom áldozati szerepbe kényszerítette őket. Az író számára, az a korszak amelyben élt, alapanyagot szolgáltatott a könyvéhez, hogy a valóságban megtörtént történelmi precedensekből merítse a témát.⁴⁹

A *szolgálólány meséjét* korábban is az író legkiemelkedőbb irodalmi teljesítményei közt tartották számon, de miután 2017-ben a Hulu amerikai streaming-csatorna Bruce Miller vezetésével elkészítette a regény adaptációját, hatalmas népszerűség követte a televíziós változat megjelenését, s a sorozat sikerének köszönhetően újra felfedezték a könyvet – amit milliós példányszámban adtak el - illetve a szerző többi művét is, ezzel elhozva az író számára a világhírt.⁵⁰

Még a 2017-es sorozatot megelőzően a regényt többféleképpen feldolgozták. 1990-ben mozifilm készült belőle, 2000-ben többször színpadra adaptálták Koppenhágában az opera keretein belül, egy kanadai banda pedig zenei alapot szentelt a történetnek.⁵¹

Az adaptációk ma már szinte mindenhol jelen vannak, nagyon sok formában: a mozivásznon, televízióban, zenében, színházban, az interneten, a regényekben és a képregényekben, de mindegyik feldolgozás az ő saját módján meséli el a történetet. Az alkotók ugyanazokkal az eszközökkel élnek, amelyeket a történetmondók mindig is használtak: gondolatokat aktualizálnak, konkretizálnak, egyszerűsítő válogatást visznek véghez, másrészt fokoznak, extrapolálnak, analógiákat alkotnak, stb. Az elmesélt történet azonban minden esetben valahonnan máshonnan származik, nem újonnan alkotott. Akárcsak a paródiák esetében, az adaptációk nyílt és értelmezői kapcsolatban állnak az elsődleges, általában jellemzően „forrásnak” nevezett szövegekkel.⁵²

3. 1. 1. Mi a disztópia?

A disztópia egy történet, amely a jövő emberiségének negatív karikatúráját mutatja be. Ezt a jövőt egy negatívra fordult társadalom alakítja. A disztópia gyakran ábrázol egy totalitárius

⁴⁸ *Uo.*, 8 o.

⁴⁹ Margaret Atwood *A szavak ereje dokumentumfilm*, *Könyves magazin*

⁵⁰ Réz Anna: *A reflektált kételkedéstől a hősi bizonyosságig. A szolgálólány meséjének három élete*

⁵¹ Kénesi Kinga: *A szolgálólány meséje – film vagy könyv?*

⁵² Linda Hutcheon: *Elmélkedés az adaptációról: Mit? Ki? Miért? Hogyan? Hol? Mikor?*

államot és annak hatalmi eszközeit, ahol csak egy meghatározott csoport emberei élvezhetik a kiváltságokat, míg az alsó- és középosztály életszínvonala jelentősen alacsonyabb. A műfaj népszerű eleme a manipuláció, a hazugságon alapuló politika, a cenzúra, a sajtószabadság és a véleménynyilvánítás szabadságának elnyomása, valamint az ilyen disztópiákban gyakran van egy olyan főszereplő, aki megkérdőjelezi ezeket a társadalmi körülményeket, és úgy érzi, hogy valami nincs rendben, ezáltal lázadzik a rendszer vagy az uralkodók ellen.⁵³

A disztópiák távoli, nem létező fantáziavilágot vizionálnak, mégis sokszor többet mondanak el a jelenről, mint akár egy realista regény. A disztópiát bemutató alkotások gyakran valós világproblémákra hívják fel a figyelmet, legyen az társadalmi, környezeti, politikai, gazdasági, stb. jellegű. A művészet, az irodalom számos módon ábrázolta a jelen kulturális és társadalmi jelenségei miatt érzett félelmet, szorongást, de talán a leghatározottabban a 20. századi disztópiákban. A jelen kulturális és társadalmi képzetei a jövőbe vetítve egy teljes világ alapját képezik a disztópiákban.⁵⁴

A disztópiák közösségében egy külső kényszer hatására nemcsak hogy kontrollálódnak és korlátozódnak az egyéni ösztönök és érzelmek, hanem eltűnik a szubjektum és feloldódik a közösségben. A disztópikus elnyomó gépezetet az ember építi, a fenntartásához szükséges kényszert eleinte maga a rendszer táplálja az egyénbe, idővel viszont önműködővé válik és belső kényszerként automatizmussá alakul. Az egyensúly felbomlásával a rendszer kerül domináns helyzetbe, és erősebben formálja az egyént, mint fordítva.⁵⁵

Disztópiáról beszélve nem meglepő, hogy a regény egy olyan elembertelenedett, totalitárius társadalmat ábrázol, amelyben az egyén individualitása minden megnyilvánulásával együtt büntetendő cselekedetnek számít. Ebben az autokratikus hatalmi rendszerben a tudatos hatalomgyakorlási eszköz, hogy az alárendelt Szolgálólányokat pre-ödipális gyermeki állapotban tartsák. Ennek a kornak a jellegzetessége közé tartozik, hogy a gyermeket nem vonják be a sorsáról hozott döntésekbe, és nem, vagy csak lassan kezdi felfogni a saját maga és az anyja közötti különbségeket. Ez összeilleszthető a disztópikus állam kiszolgáltatottjaival, aki saját szubjektumát nem különbözteti meg az államban betöltött szerepétől, elfogadja az állam részéről számára kiutalt feladatot és életet, olyannyira, hogy végül eggyé válik a szerepével. Továbbá az anti-utópiákban az emlékezés tiltása is gyakran előforduló elem. A kialakult zsarnoki társadalom rákényszeríti a Szolgálólányokra az új, emlékezet nélküli embert. Az elbeszélő - Fredé, aki maga is

⁵³ <https://wortwuchs.net/dystopie/>

⁵⁴ Mravik Patrik Tamás: *Rítusok a modern disztópiákban*, *Alföld*, 2018/8, 71

⁵⁵ *Uo.*, 73, 79

Szolgálólány (*lásd később*) – tiltott emlékeiben a mi világunk jelenik meg, az ő múltja a mi jelenünk. Visszavágyik azokhoz a dolgokhoz, amelyek számunkra általánosak és megszokottak (amikor egy nőnek saját jogai vannak).⁵⁶

Gyakori motívum az is, hogy az antiutópiák főhőse a látszólag rendezett, boldog társadalomban fokozatosan ismeri fel a rendszer elnyomó, az egyéniséget és önállóságot nem tűrő jellegét. Azáltal, hogy jelen van, formálja az adott világot, azonban már nem teljesen része annak. Bár ugyanolyan funkcionális szerepet tölt be, mint mindenki más, de már érzékeli az őt körülvevő világ szűkösségét és reflektál annak problémáira.⁵⁷

3. 1. 2. Mi az adaptáció?

Szótári jelentéséből kiindulva az „adaptál” jelentése: átalakít, átdolgoz, alkalmassá tesz.

Az adaptációk vizsgálatának egyik szempontja a hűség és hitelesség kérdése. Linda Hutcheon az adaptáció jelenségét három különböző, de egymással összefüggő szempontból határozza meg – lényegében a mű, a szerző és a befogadó nézőpontjai felől megközelítve:⁵⁸

1. Az adaptáció, mint formai entitás vagy végtermék – ami egy bizonyos mű bejelentett és széleskörű transzpozíciója. Egyfajta „átkódolás”, mely érintheti a médiumot vagy a műfajt, miközben változhat a keret és a kontextus.

Szinte minden adaptációval foglalkozó szerző egyetért azzal az állítással, miszerint: „az adaptáció az irodalmi mű egy lehetséges interpretációja”. Bazin⁵⁹ azt vallja, hogy irodalom maga is nyerhet a filmes adaptációval, hiszen egy-egy jól sikerült adaptációnak köszönhetően megnőhet az irodalom – egy adott könyv – olvasóinak a száma, ebből következően pedig a film erősíti az irodalmi mű kánonban elfoglalt helyét. Azonban az adaptáció mint értelmezés, nem fogható fel végtermékként, ami arra szolgálna, hogy megússzuk a film alapjául szolgáló könyv elolvasását, vagy időt spóroljunk azzal. Az el nem olvasott könyv nem helyettesíthető be az adaptációval, mivel az adaptáció nem ismétlés, ugyanis abban valaki más látásmódja, az alkotók műhöz fűződő viszonya artikulálódik.⁶⁰

2. Az adaptáció, mint alkotási folyamat - az adaptáció aktusa minden esetben (újra)értelmezést és (újra)alkotást foglal magába, s nézőpont kérdése, hogy kisajátításnak vagy megőrzésnek tudjuk be ezt a folyamatot.

⁵⁶ Harasztos Ágnes, *A szolgálólány meséje újrátöltve*

⁵⁷ Mravik Patrik Tamás: *Rítusok a modern disztópiákban*, *Alföld*, 2018/8, 72.

⁵⁸ Linda Hutcheon: *Elmélkedés az adaptációról: Mit? Ki? Miért? Hogyan? Hol? Mikor?*

⁵⁹ André Bazin - *a francia újhullám jelentős filmelméletirője*

⁶⁰ Zsigmond Adél: *A filmes adaptáció mint értelmezői művelet*, *Látó* - 21. évf. 2. sz.

Az adaptációk egyfajta „kulturális átdolgozásokként” is értelmezhetők. Az adaptálók más közönségek számára formálják a szöveget, ami által új körülményeket, problémákat szólítanak meg az adott kultúrán belül. Az alkotók gondolatokat aktualizálnak, konkretizálnak, egyszerűsítő válogatást végeznek, másrészt fokoznak, analógiákat alkotnak, stb., azonban a történet, amelyet elmesélnek, nem újonnan alkotott, hanem az adaptáció nyílt és értelmezői kapcsolatban áll az elsődleges – forrásnak nevezett – szövegekkel. Az adaptáció tehát egy olyan mű, amely egy vagy több előzetesen létező művön alapul, de „újraírt, átdolgozott” formában. Az adaptáció tehát abból indul ki, ami van, és a változó igényeket szem előtt tartva folyamatosan változik, alkalmazkodik, adaptálódik.⁶¹

3. Az adaptáció, mint az intertextualitás egy formája – amennyiben a befogadó egyaránt ismeri a forrásművet és az adaptált szöveget.

Adaptációról beszélve gyakran akaratlanul is összehasonlításokba ütközünk, amikor az egyik szöveget a másikhoz való viszonyában vizsgáljuk, kimutatva a hasonlóságokat és különbözőségeket az egyes szinteken. Ha egy műről és annak adaptációjáról van szó, az előbbi időben megelőzi az utóbbit.⁶² Egy-egy irodalmi mű elolvasása és az abból készült film, adaptáció megnézése után a befogadó gyakran érez készletet arra, hogy az adaptációt a forrásszöveghez mérten ítélje meg és kritikát alkosson róla, hogy az adaptáció méltó-e a szöveghez vagy alulmúlta azt, esetleg eredeti módon vitte tovább annak fontos motívumait, stb.⁶³

3. 2. Miért aktuális a regény és a filmsorozat napjainkban?

Margaret Atwood sokszorosan díjazott regénye olyan általános érvényű, az embereket állandóan foglalkoztató témákat taglal, mint a hatalom, az emberi méltóság, a szabadság vagy a vágy. Valódi ereje azonban nem csupán ebben, hanem sokkal inkább félelmetes ismerős voltában rejlik, hogy az általunk olvasottak bármikor valósággá válhatnak. A regényben vizionált jövő előzményeül szolgáló veszélyek, azaz a környezetszennyezés következményei, a társadalmi felelősségvállalás hiánya, szélsőséges politikai erők előretörése éppúgy fenyegetőek napjaink társadalmára nézve, mint a regény keletkezésének idejében, a 80-as években.⁶⁴

A szolgálólány meséje olyan tanulságos történetet tár elénk, olvasók elé, amely olyan jelentős eseményekkel kapcsolatban nyithatja fel a szemünket, amelyek körülöttünk zajlanak

⁶¹ Kuklis Katalin, *Adaptációs gubanc. Archivum XXV. évf., 2016*

⁶² Uo.

⁶³ Sággy Miklós: *Az irodalmi adaptáció elemzésének módszereiről*

⁶⁴ Novák Zsófia: *"A jobb sosem jelent mindenkinek jobbat"*

a világban, ugyanakkor mégsem kapják meg a nekik járó figyelmet. A 21. századi ember felelőtlensége, a környezetszennyezés, a káros anyagok kibocsátása, a meddőség folyamatos növekedése, stb. mind olyan következményekkel járhatnak, amely a regényben bemutatott disztópia másai lehetnek.

Továbbá ami miatt ilyen népszerűségnek örvend Margaret Atwood disztópiája, az azért lehet, mert a nők alárendeltsége, tárgyiasított szerepe, valamint az egész rendszer férfiak uralmára való épülése a mai világunkban is központi probléma⁶⁵.

Arra a kérdésre, hogy feminista regény-e *A szolgálólány meséje*, a könyv bevezetőjében azt válaszolta az író, hogy ha úgy tekintünk rá, mint olyan regényre: „amelyben a nők emberi lények – a személyiség és a viselkedés minden változatosságával, amit ez jelent -, érdekesek és fontosak, s ami velük történik, az kulcsfontosságú a téma, a struktúra és a könyv cselekménye szempontjából, akkor igen.” Felmerül a kérdés, hogy miért érdekesek és fontosak? „Mert a nők érdekesek és fontosak a való életben. Nem a természet utólagos gondolatai, nem másodrangú szereplők az emberiség sorsában, és mindig minden társadalom tudta ezt. Termékeny nők nélkül az emberek kihalnak.”⁶⁶

A regény olvasása során, vagy a sorozat nézése közben elszörnyedünk a nők sorsán, ha pedig belegondolunk, hogy valaha, valamikor ez már megtörtént nőkkel (vagy ma is történik hasonló), akkor ez az érzés még inkább fokozódik bennünk. Atwood ugyanis azt vallja, hogy nem írt le olyat, amely valaha ne történt volna már meg a múltban. A történelem tele van olyan példákkal, amikor egy éppen uralkodó kormány, a népességfogyás okán előtérbe helyezte a közérdeket az egyéni érdekekkel szemben.⁶⁷

⁶⁵ Fehér Adrienn: *Margaret Atwood a társadalom által megzabált nőkről mesél - Összekötve Csonka Agnessel Margaret Atwoodról*

⁶⁶ Margaret Atwood: *A szolgálólány meséje*, [Bevezetés], Jelenkor Kiadó, 9. kiadás, 12 o.

⁶⁷ Zsótér Indi Dániel: *A szolgálólány meséje* 1. évad Kritika

- 1950-1956 Ratkó korszak Magyarországon. Ratkó Anna népjóléti, majd egészségügyi minisztersége alatt a kormány bevezette az abortusztilalmat és a gyermektelenségi adót, amely a természetes szaporodás ütemének jelentős növekedését vonta maga után.
- 1966 Románia. Ceaușescu arra vágyott, hogy egy minél népesebb nemzet vezetője legyen, így büntetendővé tette az abortuszt és a fogamzásgátlást. A kényszerűségből adódóan feketén elvégzett terhességmegszakítások következtében legalább tízezer nő hal bele. Továbbá a munkahelyi előmenetelt és a bérérmelést a termékenységtől tette függővé.
- 1979 Irán. A győztes iszlám forradalom után az addig elnyomó korrupt uralkodót a Pahlavi sahot egy mélyen konzervatív, a legfőbb törvénykönyvet és korát tisztelő Ajatollah váltotta, aki a tömeges mérsárlások mellett, a nők jogait is jelentősen szabályozta.
- 1990 Afganisztán. Az elmúlt évtizedek alatt a nők jogai szinte semmivé foszlottak. A legsúlyosabb szabályozásokat a tálib-uralom alatt vezették be. A nők kötelező viselete az egész testet eltakaró ruházat. Tilos a munkavállalás, az iskolába járás, a biciklizés, a hangos nevetés, stb.
- 2016 Lengyelország. Az uralkodó kormány abortusztilalmat vezetne be. Óriási tömegtiltakozás, a tervezet végül elmaradt.

A szolgálólány meséjének víziója egyes országokban részben ma is realitás. A világ több részén a női elnyomás még mindig komoly problémát jelent. Frei Tamás (magyar író, műsorvezető) öt évvel ezelőtt forgatott egy műsort a Szaúd Arábiában élő nők tarthatatlan és megalázó helyzetéről, ami szintén zord, meghökkentő, számunkra elképzelhetetlen világot mutat be (akárcsak A szolgálólány meséje), ami viszont már nem csupán egy jövőkép, hanem múlt, jelen és valószínűleg a jövő is. Szaúd Arábia - egy ország, olajmilliárdosok hazája, ahol a nők csak fekete kísértetként léteznek, fekete fátyollal eltakarva egész testüket, a nagy hőség ellenére is. Egy ország, ahol a nőket nem tartják nyilván, nincs igazolványuk, a bíróságon nem tanúskodhatnak, nem lehet bankszámlájuk, nem mehetnek moziba, színházba, kávézóba, valamint autót sem vezethetnek. Nincsenek emberszámba sem véve. A férfiak rendszeresen ütik és üttetik őket. Egy szaúdi olajherceg nyilvánosan fojtotta bele a lányát az egyik úszómedencébe, mert az még nem volt házas és ránézett egy férfira. Egy másik, az egyik feleségét befalaztatta a palota egyik szobájába, mert az szintén ránézett egy férfira, egy bevásárlóközpontban. A törvényeket kizárólag férfiak írják, akik mindeközben élvezik a gazdag életet: négy feleség, ágyasok, márványpaloták, stb. A szaúdi férfiak számára a nők csak szexuális tárgyak. Egy elképesztő világ, ahová sem tv-stábokat, sem turistákat nem engednek be. Azért ilyen zárt ország, mert az derül ki azoknak, akik oda bejutnak, hogy a világ leggazdagabb arabjai, a legkorruptabbak és a legerkölcstelenebbek is.⁶⁸

A szolgálólány meséje egy olyannyira abszurd világot ábrázol, hogy olvasóként kétségbe vonjuk azokat a szálakat, amelyek a mi világunkkal összeköthetők. Azt gondoljuk, hogy ilyesmi csak egy kitalált világban történhet meg, ám a mai világban is vannak riasztó helyzetben lévő nők.

- Bántalmazás – a nők ellen elkövetett erőszak, világprobléma (de talán Peruban a legrosszabb a helyzet). A WHO mérései szerint az ottani nők legalább 52 %-át üti meg a párja, legalább 1x életükben. Szudánban pedig sajnálatosan ez szinte a nők mindennapjainak a része. A családon beüli erőszak nagyon széles skálán mozoghat, a világ bármely területén.
- Nemi erőszak – ennek a kérdése is probléma az egész világon. (egyres vallásokban a megerőszakolt nők értéktelenné válnak, és halálbüntetéssel is sújthatják. Van, ahol a

- 2017 Egyesült Államok. Donald Trump szerint büntetni kellene az abortuszon átesett nőket, végül meggondolja magát, de megtiltotta, hogy támogatást kapjon olyan civilszervezet, ami támogatja az abortuszt vagy egyáltalán információt szolgáltat az abortuszról.

⁶⁸ Frei Tamás – Szaúd Arábia – a nők helyzete (<https://www.youtube.com/watch?v=4KY3sBqKOIc>)

nemi erőszak következtében teherbe esett nőket akaratuk ellenére abortuszra kényszerítenek.

- Gyerekházasság – általában a háttérben különböző vallási okok állnak.
- Kasztráció – a nemi szerv megcsonkítása valamilyen meggyőződésből. Akár, hogy a nőkben ne ébredjen vágy, ne élvezzék a nemiséget; vagy egyszerűen ne veszítsék el a szüzességüket a házasság előtt.
- Lesavazás – a lányok arcának lesavazása általában Nigéria, Banglades, Pakisztán és India országaira jellemző, ahol leginkább 18 éven aluli lányok az áldozatok. Az indítékok közt szerepel, ha a nő szégyent hoz a családjára, mert idegen férfivel állt szóba, vagy mert nem fogad el egy, a család számára kedvező házassági ajánlatot. Sokszor a kikoszarozott udvarló az elkövető, hogy a lány elveszítse a szépségét.⁶⁹

Ugyanakkor szűkebb lakóhelyünkön, az európai unióban is előfordulnak ilyen társadalmi problémák., Egy 2014-es felmérés szerint a nők 33 %-a tapasztalt fizikai vagy szexuális erőszakot 15 éves kora óta, ez több mint 62 millió nőt jelent. Magyarországon évente 50 nőt öl meg a párja.⁷⁰

Napjainkban *A szolgálólány meséje* aktualitását sokan a férfi és nő közti egyenjogúság, a gyermekvállalás, valamint az abortuszhoz való jog körül kialakult társadalmi viták révén fedezik fel újra. A számos múltbéli esemény közül a legközelebbi, hogy 2019-ben az USA-beli Alabama államban elfogadták a törvényjavaslatot, miszerint az abortusz törvényellenes és büntetendő cselekedetnek számít, még abban az esetben is, ha a megfogant magzat erőszakos szexuális aktus következménye. A törvényjavaslat csupán egyetlen kivételt képez, mégpedig ha az anya életét komolyabb egészségügyi károsodás fenyegeti és élete közvetlen veszélyben van. Tiltakozásul többen szolgálólányjelmezben tüntettek. Jól érzékelhető az összefüggés, miszerint a törvényjavaslat számára a születendő gyermek élete minden más szempontot felülír.⁷¹

A történelem során gyakorlatilag szinte minden gyermekhiánnyal szembenező, vagy a nemzeti népesedést növelni akaró társadalomnak meg volt a sajátos módszere arra, hogy növelje a születendő gyermekek számát, kezdve az abortuszok és fogamzásgátlók betiltásától a különböző anyagi, egzisztenciális keretek biztosításáig.⁷²

⁶⁹ *Nem kell ahhoz szolgálólánynak lenni, hogy megalázzák a nőket*
<https://www.youtube.com/watch?v=j4sHYMJhFro>

⁷⁰ *Uo.*

⁷¹ Kovács Krisztián: *Sötét jövő vagy jelenvalóság? Sárospataki Füzetek 2019/3.*

⁷² *Uo.*

Margaret Atwood regénye továbbá azt is egyértelművé teszi, hogy az ökológiai kérdés mindig társadalmi és politikai kérdés is egyaránt, amit épp úgy figyelembe kell venni egyéni-, mint társadalmi és politikai szinten. A felelős és környezettudatos cselekvésre való felszólítás tehát, ugyanúgy szól egyénnek, családnak, mint a különböző nagyvállalatoknak, szervezeteknek, multinacionális cégeknek. A regény alapján megszólaltatható az a dilemma is, hogy milyen módon lehetne a környezettudatos és fenntartható életet összhangba hozni az egyre növekvő gazdasági és innovációs igényekkel.⁷³

A szolgálólány meséje hatalmas sikert aratott, amit részben annak köszönhet, hogy sok esetben párhuzamba állítható az alaptörténet a valóságban is reális politikai, illetve vallási erők célkitűzéseivel. Az, hogy egy-egy társadalmi jelenség, politikai intézkedés milyen mértékben áll közel a regényben bemutatottakhoz, sokszor csupán olvasat kérdése.

Elisabeth Moss – a sorozat főszereplője, azt mondta egy interjújában: „*A szolgálólány meséje megmutatja, hogy mi az, ami ellen ma a nők tiltakoznak, és hogyan néz ki a világ, amelyben nem szeretnénk élni*”.⁷⁴ Ő maga is drámai felébredést kapott a sorozat forgatása által, s azt mondja: „*Remélem, hogy az emberek ezt a félelmet használják arra, hogy tegyenek valamit a jelenlegi helyzet ellen.*”⁷⁵

⁷³ Uo.

⁷⁴ Nem kell ahhoz szolgálólánynak lenni, hogy megalázzák a nőket
<https://www.youtube.com/watch?v=j4sHYMJhFro>

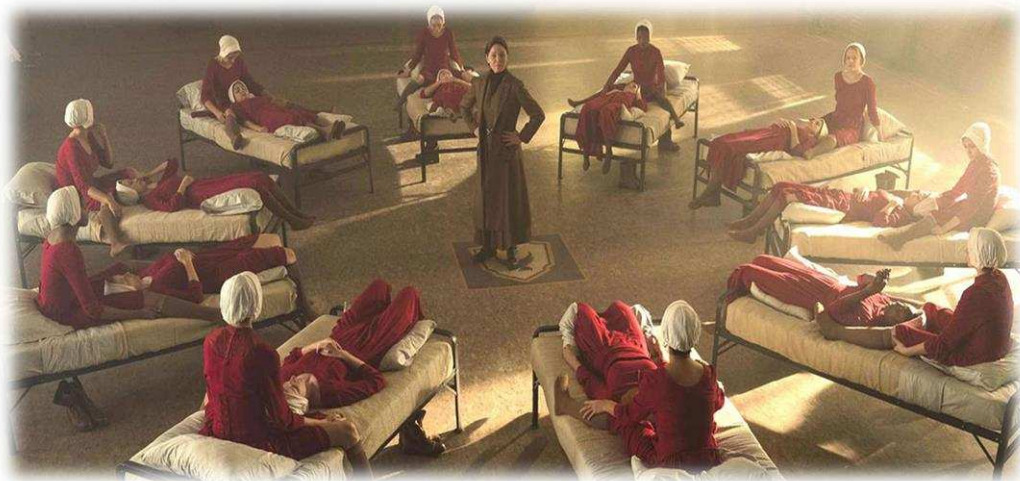
⁷⁵ Marietta Steinhart: "Der Report der Magd", zeit.de

IV. Az alávetettség poétikája *A szolgálólány meséje* című regényben és filmsorozatban

4. 1. Hogyan épül fel a regény világa?

A regény egy jövőbeli társadalomban játszódik, az Egyesült Államok helyén létrejött Gileád Köztársaságban. Olyan disztópikus világot mutat be, ahol az ószövetség tanításai – amelyet a rendszer céljának megfelelően átértelmeztek – törvénnyé lépnek elő. A modern fogyasztói társadalom felelőtlenségéből származó környezeti katasztrófák következtében az emberiség jelentős százalékban terméketlenné vált, és ezzel együtt a kihalás szélére sodródott. Az életképes utódok nemzése kivételes képességnek számított, ezért a fennmaradás, a népességpótlás érdekében, ez az újonnan megalakult totalitárius állam, radikális eszközökhöz folyamodik. A megmaradt termékeny nőket az állam kisajátítja, és arra kényszeríti, hogy szolgálóként (gyakorlatilag rabszolgaként) gyereket szüljenek a rezsime vezetői, az arisztokrata meddő házaspárok számára. Ez a feladat egyben az életben maradásuk feltételévé is válik.⁷⁶ Bibliai precedensül Jákób és feleségei Rákhel és Lea, valamint két szolgálólányuk története szolgál *(lásd később)*.

Mivel a Szolgálólányok teste államkincsnek számít, ezért a rendszer megtesz minden annak érdekében, hogy folyamatos megfigyelés és irányítás alatt legyenek. A Vörös Központban (átnevelő intézetben) egyfajta agymosáson esnek át, amelynek célja, hogy megtanulják feladni korábbi identitásukat, megértsék, hogy nem rendelkeznek igazi jogokkal, azonban ha képesek alkalmazkodni kijelölt sorsukhoz, és nem próbálnak meg lázadni vagy elszökni, akkor bizonyos mértékig védelem alatt állnak.⁷⁷

2. kép: A Szolgálólányok a Vörös Központban

⁷⁶ Novák Zsófia: "A jobb sosem jelent mindenkinek jobbat"

⁷⁷ Margaret Atwood: *A szolgálólány meséje*, [Bevezetés], Jelenkor Kiadó, 9. kiadás, 11 o.

Gileád világát jellemzi a mindenre kiterjedő ellenőrzés, a folytonos látottság és láthatóság szerepe, amely elsősorban az örökké eltakart testre vonatkozik. A Szolgálólányoknak az állandó megfigyeltség tudatában kell létezniük, mindenhol körülveszi őket az ellenőrző tekintet, amely elsősorban a férfiakhoz – a Parancsnokokhoz, az Őrökhöz (akik a rendfenntartásért felelősek), a Szemekhez és a hírszerzési hálózat tagjaihoz – köthetők, de a Parancsnokfeleségek és a Nénik is folyamatos megfigyelés és ellenőrzés alatt tartják őket.⁷⁸

Ebben a diktatórikus korszakot feldolgozó műben a női szereplők kénytelenek beletörödni kilátástalan helyzetükbe, mivel számukra megváltoztathatatlan adottság, hogy elnyomják őket, hogy szenvednek. Így fogadják el kialakult élethelyzetüket, ugyanis nincs lehetőségük arra, hogy jobbra fordítsák sorsukat és kibontakoztassák képességeiket.

Ugyanakkor a hatalom kidolgozó és működtetői sem szabadok. A Parancsnokok szintű meg vannak kötve a bibliai félreértelmezések miatt, mint a nők. Ők maguk is a totalitárius berendezkedés csapdájába estek. Ez a rendszer egy bizonyos idő után, mintha önálló életre kelne, s nem úgy tűnik, hogy valaki(k) kezében tartja a rendszert, hanem maga a kitalált struktúra tart fogva minden benne élő embert. Természetesen a rendszernek vannak bizonyos rangjai, és ebben a keretben lehet mozogni, ugyanakkor kilépésre, tiltakozásra és ellentmondásra nincs lehetőség. A Parancsnok esetében is van vágy például az intimitásra, azonban ő is csak szabálytalanul tudja megszerezni magának. Az intimitás utáni vágy nem pusztán a női oldal igénye, hanem maga a Parancsnok - mint aki ennek a világnak a fenntartója – vágyik a leginkább erre. Ennek az intimitásnak a keresését bizonyítja a Jézabel is. Valamilyen szinten mindenki áthágja a rá osztott funkciót. Tehát a férfiak sem boldogok ebben az általuk ellenőrzött világban, de mindeközben ott van az, hogy valamilyen módon ők hozták létre mindezt⁷⁹, azzal a szándékkal, hogy: „*Azt hittük, jobb világot teremthetünk*”, azonban „*A jobb sosem jelent mindenkinek jobbat. Mindig akadnak, akiknek rosszabb lesz.*”⁸⁰ A vezető beosztású, a rendszert működtető emberek, ha nem is ugyanúgy, mint az alávetettek, de maguk is szenvednek. Saját boldogságukat is megakadályozzák azokkal a szabályokkal, amit önkényesen meghoztak céljuk elérése érdekében.

A rendszert felépítő és működtető emberek között azonban nemcsak férfiak, hanem egyaránt nők is vannak. Míg a férfiak használják a Szolgálólányokat, addig az úgynevezett Nénik, mint Lydia, nevelik és felkészítik őket a szolgálatra, de idetartoznak továbbá a

⁷⁸ Novák Zsófia, "A jobb sosem jelent mindenkinek jobbat"

⁷⁹ Uo. 98, 102, 103

⁸⁰ Margaret Atwood: *A szolgálólány meséje*, Jelenkor Kiadó, 9. kiadás, 339 o.

Parancsnokfeleségek is. A rendszer tehát, bár alapvetően férfiak által vezérelt, más nők is jelentősen kiveszik a részüket a működtetésében.

4. 1. 1. A bibliai hagyomány értelmezése/félreértelmezése

A gileádi rendszer az új állam berendezkedését a Szentírásra hivatkozva igazolja, amely egyfajta eszközként szolgál a szabadság felszámolásához. Bibliai alapokon épít teokráciát, legalábbis ezt igyekszik elhíttetni, hogy minden visszavezethető a Szentírás tanítására, azonban valójában diktatúráról van szó. Nem véletlen, hogy a biblia csak a hatalom gyakorlóit, a parancsnokok számára volt hozzáférhető, így az alávetetteknek nem volt lehetőségük a hivatkozások hitelességét ellenőrizni (legfeljebb a diktatúra előtti emlékeik segítségével). Egyrészt mert a nők és az alsóbb rétegek számára tilos volt írni és olvasni, másrészt a megmaradt bibliai szövegeket gondosan elzárva tárolták előlük⁸¹. A történet bibliai előzménye Jákób és két felesége, Rákhel és Lea, illetve a két szolgálójuk. Egy férfi, négy nő, tizenkét fiú.

„Amikor Rákhel látta, hogy ő nem tud szülni Jákóbnak, féltékeny lett Rákhel a nénjére, és ezt mondta Jákóbnak: Adj nekem fiaikat, mert ha nem belehalok! Jákób haragra gerjedt Rákhel ellen, és így szólt: Talán Isten vagyok én, aki megtagadja tőled a még gyümölcsét? Ő pedig ezt felelte: Itt van Bilha, a szolgálóm, menj be hozzá, és ha majd a térdemen szül, az ő révén nekem is lesz fiam. Így adta hozzá feleségül Bilhát, a szolgálóját, Jákób pedig bement ahhoz. Bilha teherbe esett, és fiút szült Jákóbnak [...]”⁸²

A bibliai történetben Rákhel nem egy kívülálló személlyel oldja fel saját meddőségéből fakadó gyermektelenségét, hanem a szolgálólányát, Bilhát, Jákóbbal adja feleségül, így általa neki is lesz gyermeke. Így bomlik ki a történet. A Szolgálólány nem saját akaratából, hanem egy társadalmi kényszernek engedelmességgel vállal másétól és másnak gyermeket, úgy, hogy szexuális aktust kell létesítenie a Parancsnokkal, ez azonban a házasság tisztaságának kérdését vonja maga után. Pont azért lényeges a bibliai történetben, hogy Rákhel feleségül adja Bilhát Jákóbnak, hogy házasságon belül szülessen meg a gyermek. A regénybeli történetben viszont a Szolgálólány nem csak hogy nem lesz a Parancsnok felesége, hanem az első szülés után távoznia is kell a házból. Nem tarthatnak igény gyermekeikre, mert azok kizárólag a feleségekhez tartoznak.⁸³

⁸¹ Dr. Kovács Gusztáv: *Miért keresztény olvasmány A szolgálólány meséje?*

⁸² Biblia: *Mózes első könyve 30, 3-5. Az 1975. évi új fordítású biblia javított kiadása (1990)*

⁸³ Kovács Krisztián: *Sötét jövő vagy jelenvalóság? Sárospataki Füzetek 2019/3.*

A Szolgálólányok szokásos ritualizált párbeszédéhez tartozik az „Áldott legyen a méhednek gyümölcse” bibliai idézet, amely valójában Mária és Erzsébet beszélgetéséből származik: „Áldott vagy te az asszonyok között, és áldott a te méhed gyümölcse!” (Lukács 1, 42). A Szolgálólányok esetében pedig épp azt jelenti, hogy az egyedüli dolog, ami fontos bennük az a méhük gyümölcse: „két lábon járó anyaméhek vagyunk”.

Az átnevelő központban Lydia néni különböző bibliai allúziókat alkalmazva készíti fel a Szolgálólányokat a szolgálatra. Például amikor a Parancsnokfeleségek iránti együttérzésre és megértésre inti őket: „Bocsássatok meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek”(86), teszi ezt a bibliai keresztre feszítés történetével párhuzamot vonva, ahol Jézus az őt keresztre feszítőkért könyörög így: „Atyám bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.”⁸⁴

Az ebéd során lemezről, egy férfihang előadásában került sor a Hegyi beszédre: „Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyeknek országa. Boldogok az irgalmasok. Boldogok a szelídek. Boldogok a némák.” Mint már néhány sorral fentebb volt róla szó, a rendszer kiszolgáltatottjainak nem állt módjában ellenőrizni az elhangzott tanításokat, legfeljebb múltbéli emlékei alapján, ahogyan azt Fredé is tette: „Tudtam, hogy nem ez következik, ezt csak kitalálták, és ezt-azt ki is hagytak, de ellenőrizni nem állt módomban.” (151)

A vasárnapi istentiszteletek elmaradnak, helyét mintha átvennék a bizonyos időszakonként megtartott Szerartások (ritualizált nemi erőszak), Eksztézisek (az elrendezett csoportos házasságok napja), valamint a Feloldozások (valami oknál fogva elítélt személyek kivégzése), amelyeknek eseményét szintúgy harangszó jelzi.

A szolgálólány meséje egy olyan társadalmi berendezkedést vizionál, amely hatalmi céljaihoz jól illeszthetően, önkényesen és szelektálva alkalmazza a bibliai normákat. Azoknak a társadalmaknak és kísérleteknek a kritikája, amelyek egy diktatúrát vallásilag kívánnak legimitálni.⁸⁵ A szerző is utal rá az előszavában, miszerint a könyv nem vallásellenes, hanem az ellen van, hogy a vallást a zsarnokság leplezésére használják.⁸⁶

4. 1. 2. A szereplők egymáshoz való viszonya: miben érhető tetten az alávetettség?

A regény egy szigorúan strukturált társadalom képét vetíti előre, amelyben a hatalom és a döntés kizárólag férfiak kezében van, a nők pedig másodlagos, korlátozott szereplői a

⁸⁴ Lukács evangéliuma 23, 34

⁸⁵ Kovács Krisztián: Sötét jövő vagy jelenvalóság? Sárospataki Füzetek 2019/3.

⁸⁶ Margaret Atwood: *A szolgálólány meséje*, [Bevezetés], Jelenkor Kiadó, 9. kiadás, 14 o.

történéseknek és a társadalomnak. Ez a kulturális jelenség – a férfi-női ellentét, alá-fölrendeltség – gyakorlatilag minden korban, szinte a legtöbb társadalomban, valamilyen formában megjelenik.⁸⁷

Bizonyos szépirodalmi művek lehetővé teszik azt, hogy az alárendelt, ha csak korlátozott módon is, de megszólaljon. Egy adott kultúrán belül hangjukat hallatni képtelen alárendelt szubjektumok, egy narratív fikció keretében képesek megszólalni. A szolgálólány meséjében az elbeszélő, a rendszerben magát idegennek érző Fredé, egy elhallgatott és végtelenségig kiszolgáltatott társadalmi csoport képviselőjeként vallja meg gyengeségét és tehetetlenségét egy autokratikus hatalom rendszerével szemben⁸⁸.

Gileádban ugyanis minden nő a rendszer kiszolgáltatottja. Teljesen megfosztják őket saját tulajdon, de még csak az írás és az olvasás jogától is.⁸⁹ Funkciók szerint osztják be őket, amelyekhez a rezsím bibliai szimbólumokat használ. Az egyszerű ruházat, amit a gileádi nők viselnek, a nyugati vallásos ikonográfiából ered. A Parancsnokok feleségei a tisztaság kékjét viselik, mint Szűz Mária, a Parancsnokok mellé kirendelt Szolgálólányok pedig vörösben kötelesek járni, mint amilyen a szüléssel járó vér, a termékenység szimbóluma. Illetve ha netán elszökik valaki, akkor a vöröset könnyebb észrevenni. A Márták – akik a házimunkát végzik –zöldet, a gyarmatokra száműzött „nem nők” (a terméketlenek, az idősek, az ideológiailag veszélyesek) szürkét, az alacsonyabb rangú férfiak feleségei, a Gazdasszonyok pedig csíkosat hordanak. Sok totalitárius rendszer alkalmazta az öltözködést, a kötelező viseletet az emberek azonosítására és uralására.⁹⁰ Ezek a színes viseletek azt jelzik, hogy az egyént kizárólag az általuk ellátott funkció határozza meg, amit nem meglátni kell, csak felismerni. Az öltözékek (főként a Szolgálólányoké) úgy vannak kialakítva, hogy a testből és az arcból szinte semmi nem látható, ahogyan viselőjük sem lát ki az arcot rejtő főköttő mögül⁹¹ Lydia néni hangsúlyozza is az átnevelőközpontban, hogy ha valakit meglátnak, az olyan mintha beléhatolnának. Azt mondogatta, hogy az erény a láthatatlanságban rejlik.

⁸⁷ Kovács Krisztián: *Sötét jövő vagy jelenvalóság? Sárospataki Füzetek 2019/3.*

⁸⁸ Zsadányi Edit: *"Szóra bírható-e az alárendelt?/ Novák Zsófia: "A jobb sosem jelent mindenkinek jobbat"*

⁸⁹ *A bevásárlóközpontok is ehhez mérten vannak kialakítva. A Szolgálólányok jegyrendszer alapján vásárolnak, s a rajtuk lévő képek jelzik, hogy mit lehet értük kapni.*

⁹⁰ Margaret Atwood: *A szolgálólány meséje (Bevezetés), Jelenkor Kiadó, 9. kiadás, 13-14 o.*

⁹¹ Bényei Tamás: *Női antiutópia, Műút, 2007002, 83*

3. kép: A Szolgálólányok viselete

Gileádban mindenkinek szigorú és előre meghatározott szerepe és funkciója van. A nők feladata kizárólag a gyermekszülésre és a háztartás vezetésére korlátozódik. A totalitárius rendszer sajátja, hogy az embereket különböző szinteken különíti el. Az áldozatok szempontjából is van rossz és még rosszabb, ugyanakkor azok is ellenőrzöttek és kiszolgáltatottak, akik nem az áldozati oldalhoz tartoznak. Bár a Szolgálólányok a Telepekre⁹² száműzött nőkhöz képest fizikailag jobb körülmények között élnek, ugyanakkor nagyon erős korlátozás alatt tartják őket. A hatalom vezetőinek (a Parancsnokok) feleségei pedig, bár a hierarchiában a Szolgálólányok és a Nénik (házvezetőnők) felett állnak, a közéletben vagy a politikában szintén semmilyen hatalommal nem rendelkeznek.⁹³

A nők tárgyiasítása nem csak fizikai, hanem szellemi szinten is megtörténik, amely leginkább abban nyilvánul meg, hogy saját nevüket egyáltalán nem is használhatják. A Szolgálólányok eredeti neveinek eltörlése nem más, mint az identitás eltörlése és egy férfihoz (a Parancsnokukhoz) való tartozás általi meghatározása.

4. 2. Nyelvi sajátosságok a regényben: nevek, szófordulatok, kifejezések. A magyar változat jellegzetességei

A Szolgálólányoknak tilos a saját nevüket használni. Életüket parancsolójuk tulajdonaként az „of” jelzővel ellátva élik, így lesz June-ból Offred, azaz a magyar változatban Fredé (vagy

⁹² Az időseket akiket már csak létszámfeleslegnek tekintettek, mert semmi hasznára nem váltak a rendszernek, illetve azokat, akik nem tudtak beilleszkedni a társadalomba, akik bármilyen formában lázadni mertek a rendszer ellen a Telepekre száműzték, ahol radioaktivitással szennyezett területeken kellett dolgozniuk. Azonban itt is akadnak „szerencsésebbek”, akiket kevésbé veszélyes munkára osztanak be, mint például gyapot- és gyümölcszedésre.

⁹³ Látó 29. évf. 5. sz., 98

Warrenból Ofwarren, azaz Warrené), ami a ház urának – Fredé esetében Fred Waterfordnak – a keresztnévéről képzett, birtokjellel ellátott megnevezés. A regényben – ellentétben az adaptációval – a Parancsnok vezetéknevét szándékosan titokban tartják Fredé előtt, ezért sem az szolgál a megjelölés alapjául, másrészt viszont azzal is magyarázható, hogy a vezetékneven a Parancsnok osztozik a feleségével, a keresztneve pedig csak az övé, így ebben az értelemben a Szolgálólány is kizárólag az ő tulajdonát képezi. *A szolgálólány meséje* disztópikus világának urai is tisztában vannak a nők fontosságával, ezt az értéket viszont kizárólagosan a magukénak akarják tudni.⁹⁴

A névben – angolul: Offred – azonban több másik lehetőség is rejlik, amire Margaret Atwood is reflektál. Hallhatjuk benne azt, hogy „afraid” (fél), vagy azt, hogy „offered” (valakinek felajánlott, felkínált), de akár azt is, hogy Offred tulajdonképpen „Off-red”, vagyis nem teljesen vörös, nem határozza meg az általa viselt öltözék és azonosság.⁹⁵

A szolgálólány meséjének magyar változata 2006-ban jelent meg Mohácsi Enikő fordításában, majd javított változata a sorozat megjelenését követően 2017-ben. Bényei Tamás⁹⁶ elemzése alapján a regény második magyar kiadása az elsőnek számos hibáját kiküszöbölte. Ezek közül csak egyet említenék, amely mindenkinek szembeűnő jellegzetességnek mondható, ezek pedig a nagybetűs szavak. A javított változatban immár nagybetűvel szerepelnek az olyan szavak, mint: a Szolgálólány, Parancsnok, Feleség, Márta, Őrző, Szem, Szerződés, Eksztézis, Feloldozás, stb. Gileád olyan ország, ahol ezek a dolgok egyszerűen nagybetűvel vannak, és nem a magyar helyesírás szabályait követik.⁹⁷

Ugyanakkor nem mondható hibátlannak a regény új magyar változata sem. Novák Zsófia⁹⁸ több konkrét félrefordítást is kiszűr, ilyen például, mikor Fredé a Jézabelbe érkezve megjegyzi, hogy „*Nekem túlzás ez a sok popsímutogatás a teremben. Szokatlan már.*” (379), az angol fordítás alapján pedig ez annyit tesz: „*Ez a terem bővelkedik fedetlen fenekében. Elszoktam már ettől.*” Azonban míg ez előbbi csupán annak tűnhet fel, aki a magyar fordítást összeveti az eredeti angol szöveggel, a következő már a magyar változat olvasóját is – ahogyan engem – gondolkodásra készíti. Ugyanis Moira, a Jézabelben, miközben azt meséli Fredének, hogy hogyan lett belőle prostituált, megjegyzi, hogy: „*A petevezetékeimet már évekkal azelőtt elköttettem, úgyhogy műttetnem sem kellett volna magam.*” (401). Ha

⁹⁴ Novák Zsófia, "A jobb sosem jelent mindenkinek jobbat"

⁹⁵ Bényei Tamás: *Női antiutópia, Műút, 2007002, 84*

⁹⁶ *irodalomtörténész, kritikus*

⁹⁷ Bényei Tamás: *Női antiutópia, Műút, 2007002, 85*

⁹⁸ *a Debreceni Egyetem volt hallgatója, aki anglisztika alapképzésen, valamint fordító és tolmács mesterképzésen szerzett diplomát.*

pedig ez valóban így történt volna, akkor Moira nem kerülhetett volna a Vörös Központba, ahol a Szolgálólányok kiképzése történik. Az eredeti szöveg alapján így hangzik ez a mondat: „*Ha még annak idején elköttem volna a petevezetékeimet, még a műtetre se lett volna szükségem.*”⁹⁹ Alapjában véve azonban mindketten úgy vélik, hogy a pontatlanságok elenyésző mennyiségűek, és a fordító alapvetően hősiesen küzdött meg a regényben szereplő szójátékok fordításával, illetve a sok gondolati, líraibb stílusú szakaszokkal. Mindenképp elismerés illeti.

A Szolgálólányok nyelvcsereje sok esetben csak előírt, üres kifejezések használatával történhet. A bevásárlások alkalmával kizárólag párokban közlekedhetnek, egymás őrzőiként, valójában azonban inkább egymás „kémeiként” funkcionálnak. A séták alkalmával, a kezdeti időszakban maguk a Szolgálólányok is tartanak az egymás iránti kockázattól, ezért a bizalmatlanságukból eredően csak érdektelen dolgokról társalognak:

- „*A háború sikeres, amint hallom [...].*
- *Dicsőség Urunknak!*
- *Jó időt kaptunk hozzá.*
- *Nagy örömökre szolgál.*
- *Tegnap óta még több lázadót vertek le.*
- *Dicsőség Urunknak! [...]*” (47)

Gileád Köztársaságban minden előírt szabályok szerint működik. A társalgás – ahogy egyébként minden más is – erős korlátozás alatt áll. A várost mindenhol Őrzők, fegyveres Katonák veszik körül, ezért főként vigyázniuk kell arra, hogy mikor, hol, kinek, és mit mondanak.

A Vörös (átnevelő) Központban mindenre megtanították a Szolgálólányokat, amiket elvárászerűen használniuk kell. Ilyen többek között a bevett üdvözlő köszönési forma, amit minden találkozáskor alkalmaznak egymás között a Szolgálólányok:

- „*Áldott legyen az Ő gyümölcse! / Áldott legyen a méh gyümölcse!*
- *Az Úr érlelje meg! / Az Úr nyissa meg!*”

Az elköszönési forma pedig a következő:

- „*Az Ő tekintete előtt. / Letekint ránk!*”

⁹⁹ Novák Zsófia: "A jobb sosem jelent mindenkinek jobbat"

4. 3. A kiépülő rend és társadalom struktúrája

*A regényből származó idézetekre oldalszámmal hivatkozom.*¹⁰⁰

A regény az elbeszélő – Fredé - szemszögén keresztül és az ő visszaemlékezései által bemutatja, hogy miként jöhetett létre ez a végtelenül elnyomó rezsim, és hogy miként alakul át az addig úgynevezett normális társadalom olyanná, ahol a nőket egy magasabb cél érdekében tárgyiasítja és kisajátítja a hatalmi elit. Olyannyira, hogy „nem csak” nőiességükben, hanem teljes emberi mivoltukban gyalázzák meg őket, minden emberi joguktól megfosztva. Egy végletekig elhallgattatott és kiszolgáltatott társadalmi csoport képviselőjeként, Fredé elmeséli életét a diktatúrában, feleleveníti a közelmúltat, amikor még szabadon élhetett, s ismerteti a rendszer fontosabb jellemzőit. Asszociatív módon váltakoznak az úgynevezett régi életének és szolgálólánnyá való kiképzésének emlékképei, valamint a jelen történései. Történetén keresztül megmutatja, hogy hogyan lehetséges egy abszurd, önmagából teljesen kifordult világban létezni, hogy mennyit képes egy nő lelkiileg, fizikailag és emberileg elviselni, megőrizve az épelméjűséget.

A regény első felében a hétköznapivá váló abszurditás és a belső tartalékok közötti küzdelemről van szó. Arról, hogy miképp lehet elviselhetővé és túlélhetővé tenni az állandó jelleggel ritualizált hétköznapiakat, és mégis hogyan lehet élni egyetlen szobában, mindenféle külső impulzus nélkül. Ahogyan Fredé be van zárva a szobájába, a szolgálólány szerepébe, valamint ahogy a látását korlátozza az arcát keretező főkötő, úgy a szövege is erőteljesen személyes szöveg, amely a személyes szférával foglalkozik, azzal amit Fredé egyáltalán tudhat és láthat. Ekként csak töredékes képet ad a gileádi társadalmi és politikai berendezkedésről.¹⁰¹

A kialakult zsarnoki társadalom rákényszeríti a Szolgálólányokra az új, emlékezet nélküli embert. Fredé az eredeti nevét – amelytől szintén megfosztották – sem fedti fel. „*A nevem nem Fredé, másképpen hívnak, de azon a néven már senki sem szólít, mert tilos*”. Úgy őrzi magában akár egy amulettet, mint egy távoli múltból fennmaradt talizmánt. (143) Napjainak meghatározó állapota az unalom, hiszen nagyrészt szoba- és házfogságra ítéltetett. A rabság napjaiban a történetmesélés, valamint az emlékezés jelentik számára a lelki menedéket, ezek segítik Fredét abban, hogy ép ésszel vészelje át a nyomasztó időket.¹⁰² Fredé legnagyobb szabadságát az éjszakában véli felfedezni, amikor azt tehet – gondolatban – amit csak szeretne, de azt is csak korlátozott módon, mindaddig, amíg mozdulatlanul

¹⁰⁰ Margaret Atwood: *A szolgálólány meséje*, Jelenkor Kiadó, 9. kiadás, 2017

¹⁰¹ Bényei Tamás: *Női antiutópia*

¹⁰² Kutatók Éjszakája: *A szolgálólány meséje könyvben és képernyőn*, Szegedi Tudományegyetem

fekszik és csöndben van. Egyik menekülési útvonala a múlt, az a világ, amely számunkra a magától értetődő normális világot jelenti. Szinte az egyetlen dolog, ami az övé maradt, amit nem tudnak tőle elvenni, a szabadon gondolkodás lehetőségét éjjelente. Igyekszik azonban nem túl sokat gondolkodni, hisz úgy érzi a tépelődés rontja az esélyeit, ő viszont ki akar tartani. Folyamatosan a múlton mereng (a régi életén, a férjén, kislányán, az anyján, a barátnőjén: Moirán), az emlékeibe kapaszkodik, s ez hol erőt ad neki: „*A múlton merengve mindig a szép dolgok jutnak eszünkbe. Hinni akarjuk, hogy akkor minden olyan volt*” (65), hol pedig a végső elkeseredésbe taszítják: „*A múlt ájulásszerű rohamokban tör rám, végigsöpör az elmémen. Néha szinte elviselhetetlen [...] Már tudom, hogy miért van törhetetlen üvegből az ablak, s hogy miért szedték le a csillárt.*” (95) A szobájából mindent eltávolítottak, a házban pedig elzárva tartottak előle minden olyan dolgot, amely lehetőséget nyújtott volna arra, hogy végezzen magával, ugyanis erre nagyobb volt az esély, mint a szökésre. „*Nem attól félnek, hogy elszökünk. Nem jutnánk messzire. Más menekülési útvonalaktól tartanak, amelyeket magában nyithat meg az ember, ha hozzájut valami éleshez.*” (28) A fürdőidőt az előtérben ülve felügyeli egy Márta (aki a háztartásbeli munkálatokért felelős), mivel a legtöbb baleset eleinte a fürdőszobában történt – érfelvágások, fulladások – míg meg nem tették az óvintézkedéseket. A kézmosó fölötti tükröt már bádoglemez helyettesíti, az ajtón nincs zár, borotvához pedig nem jutnak hozzá. A szobájában az ablak törhetetlen üvegből van, és csak résnyire nyílik, a csillárt leszerelték. Sajátos védekezési mechanizmusa jut kifejezésre abban, ahogy fokozatosan távolodik el saját mezítelen testétől. A fürdés alkalmával kerüli, hogy a testére pillantson: „*Ránézni sem bírok arra, ami olyan végérvényesen meghatároz.*” (111) Számtalan dologgal azonosítja magát, a testét: „*[...] mint valami torz árnykép, egy mesebeli vörös köpönyeges alak csúf utánzata, [...] vérrel hintett apáca.*” (30) „*Régen, ha a testemre gondoltam a gyönyör hangszerének, szállítóeszköznek vagy az akaratomat kifejező közegnek tartottam [...] a testem mozgékony volt, erős, önálló, és egy velem. Most a testem másképpen működik. Nem egyéb, mint egy körte alakú központi tárgy körül megszilárdult felhő.*” (129) Olykor pedig zsinórral felhúzható játékbabának érezte magát, amelyek akkor beszéltek, amikor meghúzták a zsinórt „*hasonlóan monotonnak, egy bábú hangjának éreztem a saját hangomat is.*” (41)

A regénybeli köztársaság a társadalom jövőjére, ezáltal pedig csak a születendő gyermek életére van tekintettel. Gileád Köztársaság számára az egyetlen morális érv, a születendő gyermek élete, az anya életét illetve mentális állapotát pedig abszolút figyelmen kívül hagyják. Vagyis, a nő (a Szolgálólány) tárgyiasul ebben a folyamatban, csupán egy

magasabb cél eszköze, identitását csupán a szaporodásban láthatja.¹⁰³ A tárgyiasított test egy másik test „elromlott alkatrészeként”, annak helyettesítőjeként jelenik meg, birtoklottságként. A hatalom tárgyiasítja a női testet, kihordószervként redukálja.¹⁰⁴ „*Tárolóedények vagyunk, csupán a belső szerveink fontosak számukra. A külsőnk felőlük kiszakadhat, megráncosodhat, akár a dió héja. A Feleségek rendeletben szögezték le, hogy nekünk ne járjanak testápoló szerek. Nem akarják, hogy vonzók legyünk. Épp elég nehéz nekik így is.*” (162)

A test egyrészt saját fizikai és szimbolikus bebörtönözöttségének az eszköze, másrészt viszont a menekülés egyik módja is, amikor Fredé saját testének belső sötéttségében keres menedéket.

A Szolgálólányok funkcionális szerkezetek csupán, akiket szaporodási céllal tartanak. Fredé azonban mindennél jobban vágyódik valaki után, vágyik az őszinte, intim érintésre: „*Rettenetesen vágyom rá, hogy ruhaanyagot vagy fán kívül egyebet is tapinthatassak. Maga az érintés az, amire vágyom.*” (33) „*Hibáztathat-e bárki azért, amiért vágyom egy húsvér test ölelésére? Enélkül én is testetlenségnek érzem magam [...] Hideg és fehér vagyok én is, kemény, érdes, tapintásra, mint a száraz rizs vagy a hódara [...] sivárság. Mintha olyan szoba volnék, mely a hajdani nyüzsgés helyett immár kong az ürességtől [...].*” (172)

Fredé túlélésének egyik stratégiáját mentális kalandozásai jelentik. A múltat felidéző emlékei, ha csak bizonyos ideig is, de segítik kiszakítani a jelen eseményeiből. A múlt felidézése leginkább testi, fizikai érzeteken keresztül zajlik, ilyen a konyhában terjengő élesztő nosztalgikus illata (87), a régi szép idők, a rendes, normális élet emlékét felidéző konyharuha (90), a kenyértészta lágy, ruganyos, meleg masszája (33), a turista nők festett lábkörmei láttán felrémlő körömlakk illata, a harisnya érzete a bőrön (63), stb.

A bevásárlónapok alkalmával, az utcákon sétálva felidézi, ahogy egykor Luke-kal, a férjével nagy terveket szövögetve, szabadon sétálhatott ugyanezen az útvonalon. Eltűnődik azon, hogy milyen volt, amikor még a maga ura volt, felidézi magában, hogy milyen cipőket, milyen ruhákat viselt. Rövid időn belül, mikor egy Japán kereskedelmi delegációval találja szembe magát, eltűnődik a nők láttán, akik rövid szoknyát, túsarkú cipőt, nyitott orrú szandált viselnek, amelyből kilátszanak festett lábkörmeik. Fredé számára mellbevágóan hat a felismerés, hogy egykor ő is így öltözött, amikor még szabadon élhetett. A látvány egyszerre elbűvöli és taszítja is, valósággal meztelenségnek tűnnek már számára. Ekkor tudatosul benne, hogy milyen kevés idő kellett hozzá, hogy megváltozzon a felfogása az ilyesmikről. (61) Már mindaz képtelenségnek tűnik, mintha csak a képzeletében létezett

¹⁰³ Kovács Krisztián: *Sötét jövő vagy jelenvalóság? Sárospataki Füzetek 2019/3.*

¹⁰⁴ *Látó* 29. évf. 5. sz., 102

volna az a könnyelmű élet, amelyet azelőtt élt. Rekonstruálva a történéseket megdöbbenet gondol vissza arra, hogy milyen felelőtlen életet éltek valójában, tudomást sem véve arról, ami körülöttük zajlott: „*Így éltünk akkoriban? Hisz csak éltünk, ahogy szoktunk. Többnyire valamennyien így teszünk. Mindig az adott körülményeket nevezük szokásosnak. Még ezeket a mostaniakat is.*” (102) Lydia néni hangsúlyozta ezt nekik: „*Szokványos az, amihez hozzászoktatok. Meglehet, ez ma még nem tűnik szokványosnak számotokra, de idővel az lesz. Szokványossá válik.*” (70) Az új hatalmi berendezkedés rövid időn belül átformálta a Szolgálólányok belső normarendszerét. Moira (aki korábban a legjobb barátnője volt) szökése a Vörös Központból valósággal megrémítette őket, hiszen addigra megtanulták, hogy a legkisebb kihágás, fellázadás, szabály megszegés sem maradhat büntetlenül. „*Már elszoktunk a szabadság ízétől, már e falak között éreztük biztonságban magunkat. Az atmoszféra felső régióiban mi már szétfoszlanánk, elpárolognánk, nem lenne, ami összetartson minket.*” (219) A külső elnyomás fokozatosan alakul át belsővé, s bár Fredé nem szűnik meg autonóm személy lenni, viszont személyisége fokozatosan idomul azokhoz a társadalmi viszonyokhoz, amelyek között élni kénytelen.

Az átnevelő központban igyekeztek teljes mértékben felkészíteni a Szolgálólányokat arra, ami rájuk várt. Az új körülmények elviselhetetlensége abból ered, hogy a rendszer kiszolgáltatottjainak emlékeik vannak arról, hogy más élet is létezik. „*Átmeneti nemzedék vagytok. Nektek a legnehezebb. Tudjuk, hogy mennyi áldozatot kell hoznotok. A férfiak gyalázkodását nehéz elviselni. Ám az utánatok jövőnek már könnyebb lesz. Készséggel fogják vállalni a szolgálatot*” – mondta Lydia néni. (193) A nők egyesülnek egy közös cél érdekében, amely által az elkövetkezendő nemzedék már jobb körülmények között élhet.

A hatalom tárgyiasítja a női testet, kihordószervként redukálja, belső nézőpontból viszont a test szorosan kapcsolódik az éntudathoz. A Szertartások alkalmával Fredé túlélési módszere, hogy függetleníti magát a testétől, úgy tesz, mintha személyesen ott sem lenne. A szemlélődés, az elkalandozás az, ami elviselhetővé teszi, amely által igyekszik távoltartani magát az őt ért erőszaktól. Egy újabb túlélési stratégiája a nyelv. A Szertartások során amikor a legnagyobb fizikai és szimbolikus kiszolgáltatottságnak van kitéve, a hátán fekvé, a mennyezetet bámulva szólás jelentéseket alkot magában, a szavak, metaforák keltette érzetekbe menekül.¹⁰⁵ Ez a gépiesen végzett nemi aktus mindnyájuk számára egyformán nehéz. Mindenki teszi a kötelességét. A Parancsnokfeleség részvétele a megtermékenyítés pillanatában, látszólag azt fejezi ki, mintha egy test és lélek volnának, egységbe forrt test,

¹⁰⁵ Bényei Tamás: *Női antiutópia*, 84

valójában pedig azt a célt szolgálja, hogy a Szolgálólány megfosztasson az örömszerzés lehetőségétől, valamint, hogy ne alakulhasson ki közöttük intim kapcsolat a Parancsnokkal.

4. kép: Fredé, a Szertartás során

Attól a naptól kezdve, hogy Fredé a Parancsnok kívánságának eleget téve belép a titkos szoba ajtaján – amely a nők számára tiltott terület, még a Parancsnok felesége, Serena Joy számára is – megindul valamiféle cselekmény. Fredé azáltal, hogy titkos viszonyba került a Parancsnokkal, fokozatosan apró szabadságokhoz, tiltott dolgokhoz jutott hozzá. Azon az estén fordulat állt be, a megváltozott körülmények új reményt villantottak fel Fredé előtt: *„Az idő egy csapda, mely fogva tart. El kell felejtenem az igazi nevemet és a múltamat mindenestül. Most Fredének hívnak és itt élek. Él a jelenben, használd ki a lehetőségeidet, ez minden, amid van. [...] A petefészkeim működőképes. Még egy dobásom van”* (233).

Fredé először a Scrabble játékban válik partnerévé a Parancsnoknak. A körülmények hozzájárultak ahhoz, hogy a legközönségesebb dolgok is ártékelődjenek. Ami korábban még csak az érdeklődését sem keltette fel, most felértékelődik: *„Most tilos [számunkra]. Most veszélyes. Most erkölcstelen. Olyasmi, amit a Parancsnok nem csinálhat a Feleséggel. Most kívánatos.”* (228) Más megvilágításba kerül: *„Maga az érzéki gyönyör. Ez a szabadság, ha csak egy pillanatra is [...]. Mintha egy ismerős, de majdnem elfeledett nyelven próbáltam volna megfogalmazni e világból rég kiveszett szokásokat[...].”* (251) Az írás élménye szintén felemelő érzéssé válik: *„A toll érzéki élményt nyújtóan szinte életre kel az ujjaim között, érzem benne az erőt, a benne rejlő szavak erejét.”* (302) A Parancsnok, mint aki ennek a világnak az egyik megalkotója és fenntartója, hatalmával visszaélve, szinte büntetlenül hágja át azokat a szabályokat, amelyeknek megalkotója részben ő volt. Az

olvasási tilalom ellenére, női magazinnal, könyvekkel ajándékozza meg Szolgálólányát, miközben ő élvezetet talál abban, hogy szemlélheti, ahogy az ő engedélyével Fredé tiltott dolgokat művel.

A megváltozott körülmények valamiféle boldogabb érzéssel töltötték el Fredét: „[...] *boldogabb vagyok, mint azelőtt.*” (234) Kimozdította az addig megszokott szűk mozgásteréből, valamivel nagyobbat biztosítva számára, ezzel még inkább erősítve kitartani akarását. Minden este lefekvéskor arról álmodozott, hogy reggel a saját házában ébred majd, s újra a régi lesz. „*Eltökélt szándékom, hogy kijussak innen. Nem tarthat örökké.*” (220) A tilalom ellenére sikeresen célba ért üzenet – „*Nolite te bascardes carborundorum*” – amelyet elődje hagyott hátra a szekrény ajtajába karcolva, mindvégig erőt sugároztak Fredé számára, annak ellenére, hogy sokáig nem tudta, hogy mit is jelent valójában. Mindvégig magában ismételhette, mint valami imádságot. Miután a Parancsnok által sikerült kiderítenie a jelentését – „*Ne hagyd, hogy a gazemberek legyűrjenek*” – újabb töltetet biztosított számára. A Parancsok és a közte kialakult viszony ugyanakkor bonyolította is a helyzetét. Egy újfajta viszony kezdődött el közöttük. Ez a viszony a tetőpontját a Jézábel nevű titkos klubban (bordélyházban) – egy magasabb beosztású hivatalnokoknak működtetett hely – éri el, ahol Fredé kénytelen fizikailag is partnerévé, szeretőjévé válnia a Parancsnoknak.

A rendszer kidolgozói létrehoztak egy olyan világot, amelyben ők sem érzik jól magukat. Saját bevallásuk szerint nem azt teszik, ami mindenkinek jó, hanem azt, ami szükséges. Ők viszont rangjukat illetően, a törvényeket büntetlenül megszegve hozzájuthatnak az igényeiket kielégítő dolgokhoz, amit Fredé Parancsnoka azzal magyaráz, hogy: „[...] *mindenki emberből van ugyebár. [...] a férfítérmet igényli a változatosságot. Ez egészen nyilvánvaló, része a szaporodási stratégiának.*” (381) Mindeközben pedig a nőket a legalapvetőbb dolgoktól is megfosztják és teljes mértékben a rendszer kiszolgáltatottjaivá tesznek.

Ebben a hatalmi berendezkedésben szinte mindenki áthágja a törvényt, amely Fredét sok esetben közvetlenül érinti. Igyekszik megőrizni épelméjűségét: „*Az ép ész drága kincs; őrizgetem is [...]. Gyűjtögetem, hogy legyen elegendő, mire eljön az idő*” (180), és kihasználni minden lehetőséget, amelyek hozzásegítik ahhoz, hogy elviselhető és élhető életet alakítson ki maga számára. Amikor egy Glené nevű Szolgálólány bevonja a Mayday nevű titkos szervezetbe új lehetőség nyílik meg előtte: „*A remény úgy él bennem, mint tavasszal a természet, felbuzog, mint sebből a vér. Valami elkezdődött.*” (274) A Parancsnok sofőrjével, Nikkel kialakult szerelmi afférján keresztül pedig az élvezet kínálta új

menekülési útra lel. Kialakult viszonyuk előnyére válik, s végül érzelmi töltetet ad számára, felerősítve élni akarását.

Összeségében a fentebb vázolt események azok, amelyek által Fredének sikerült kialakítania valamiféle életet, ebben a diktatórikus világban. „*Az ember olyan alkalmazkodó [...] valóban hihetetlen, mi mindenhez hozzá tudunk szokni némi kárpótlás fejében.*” (430) Glené eltűnését követően azonban elfogja a rettegés, hogy ő is gyanúba keveredhet, és élni akarása mindent felülmúl. Kétségbeesésében képes lenne elfogadni sorsát, lemondani mindentről. „*Élni akarok, bármiképpen. Önként lemondok a testemről, használja, aki csak akarja. Tehetnek velem, ami tetszik. Nyomorult fereg vagyok. Most először érzem az igazi hatalmukat.*” (452)

4. 4. A regény és filmsorozat összehasonlító elemzése: közös pontok és eltérések a regényben és az adaptációban

Margaret Atwood 1985-ös disztópiájának televíziós változata, *A szolgálólány meséje* 2017 áprilisában debütált a Hulu amerikai streaming-csatorna révén, aminek megjelenését hatalmas népszerűség fogadta. Bruce Miller amerikai filmproducer rendezésében, a történet egy tízrészes évadban került feldolgozásra, amely néhány változtatást leszámítva meglehetősen pontosan követi az alapvető cselekményszálakat.

A sorozat egy olyan alternatív világban játszódik, ahol óriási gondokat okoz a népszámcsökkenés. Az emberi felelőtlenségből származó környezeti katasztrófák következtében, mint a globális felmelegedés vagy az atomháború, meddőségi járvány söpör végig, évről-évre több tízezerrel kevesebb gyermek születik.

A történet helyszíne Gileád, az USA egy meg nem határozott része, ahol a hatalmat egy szűk politikai réteg veszi át, akik egy terrortámadásnak álcázott merénylet során kivégzik a kongresszust és az elnököt, a mindenkori alkotmányt pedig felfüggesztik és egy új rendszert húznak fel a helyére. A rendszer alapja az, hogy meg kell akadályozni a népességcsökkenést (bármilyen áron), biztosítva az utódnemzést. Visszapillantásokból tudhatjuk meg, hogy az új totalitárius kormány miként hajtotta végre lépésről-lépésre fergeteges tervét, amellyel teljes elnyomás alá helyezte a női nemet. Ezek közül az egyik legmeghatározóbb jelenet, amikor June-t, a sorozat főszereplőjét, a többi nőtársával együtt, egyik pillanatról a másikra, bármiféle magyarázat nélkül elbocsájtják a munkahelyéről. Befagyasztják a számláikat, annak összegét a legközelebbi férfi hozzátartozó részére utalják át, mindezt teszik azzal a magyarázattal, hogy a nőknek nem lehet többé tulajdonuk.

Az első öt epizódban szinte csak az események sorrendje cserélődik fel, a cselekményszálak azonban többnyire megegyeznek. Az újításokkal a hatodik epizódtól

kezdődően találkozhatunk, amely arra enged következtetni – s azóta már rég nyilvánvaló – hogy a forgatókönyvírók nagy valószínűséggel folytatni kívánják a történetet.

A könyv olvasói számára az első meglepő fordulat, hogy Fredé az első epizód végén felfedi lánya (Hannah), férje (Luke), valamint saját nevét is (June Osbourne), ezzel mintegy helyreállítva saját identitását. A regényben ugyanis nem derül fény az elbeszélő valódi nevére – mélyen magába rejti, mint valami elásott kincset, amelyért egyszer még visszatér (143) – csupán Szolgálólányként kötelezően felvett nevén ismerhetjük. Epizódról-epizódra követhetjük végig a magával is küzdő, határait kereső, testileg és lelkileg egyaránt kihasználta és a végtelenségig kiszolgáltatott nő gyötrelmeit és küzdelmeit, aki egyébként a sorozatban sokkal dacosabb, mint a könyvben. A még inkább erőt sugárzó, nem beletörődő nőt kapjuk.

A legtöbb eltérés Margaret Atwood klasszikusa és annak adaptációja között abból adódik, hogy a regény csupán egy, az elbeszélő (Fredé) szemszögéből mutatja be Gileád világát, míg a sorozat több aspektusból építkezik, ezáltal más életutak is megismerhetők. Valamint, a filmsorozat sokkal nagyobb figyelmet fordít a „világépítésre”: Gileád hatalmi, gazdasági és tárgyi kultúrájának bemutatására, illetve sokkal keményebben és kíméletlenül szembesít Gileád kegyetlenségeivel. A szolgálólány meséje ugyanis az első epizódtól kezdve erőszakos, kegyetlen és gyomorforgató jeleneteket vetít elénk, míg a regényben a perspektíva újszerűsége és az információk fokozatos adagolása teremt feszültséget.¹⁰⁶ Míg a Szertartásnak elkeresztelt rituális erőszakra a könyv körülbelül felénél kerül sor, a Feloldozásnak nevezett köz kivégzésre pedig az utolsó előtti fejezetben, addig a forgatókönyvírók már az első epizódban elénk vetítik, hogy mire kell valójában számítanunk. Elborzaszt és megrökönyödést vált ki a nézőből, és még képes fokozni a rettenetet.

Az egyik legnagyobb eltérés a Parancsnok (Fred Waterford) és Felesége (Serena Joy) párosából és viszonyrendszeréből adódik. Először is a könyvben ősz, pocakos Parancsnokról, valamint duzzadt lábú, idősödő, bottal járó Feleségről van szó, amely negatívabb és visszataszítóbb képet ad róluk. A sorozatban egy jóval fiatalabb párosra bízták karakterük megformálását, ebből adódóan Serena és Fredé viszonya is kielezettebb, erősebb a rivalizálás közöttük.

¹⁰⁶ Réz Anna: *A reflektált kételkedéstől a hősi bizonyosságig, A szolgálólány meséjének három élete (Hévíz folyóirat 2019/5-6)*

5. kép: A Parancsnok (Fred Waterford) és a Parancsnokné (Serena Joy)

A regényben a Parancsnokfeleség megmarad fenyegető jelenlétnek, a sorozatban pedig többször megmutatja érző emberi voltát, és néha kedvesség is árad belőle Szolgálólánya iránt. Céljainak elérése érdekében azonban éppúgy bármilyen kegyetlenségre is képes. Fred és Serena kapcsolata szintén új megvilágításba kerül a filmvászonon. Míg az alaptörténet azt sugallja, hogy az idősödő hölgy szinte már teljesen elhidegült szintén idős férjétől és rezignált keserőséggel tűri a Parancsnok érdektelenségét, addig a sorozatbeli szereplőpáros eltávolodása közel sem ennyire végleges. Serena visszaemlékezésében a Parancsnokkal való kapcsolatukba és múltjukba is bepillantást nyerünk, amelyből az mondható el, hogy a társadalmi rend átalakulása kétségtelenül megmérgezte viszonyukat és megbontotta korábban szoros köteléküket. De Serena továbbra is folyamatosan küzd a Parancsnok figyelméért, igyekszik kiérdemelni elismerését. Továbbá a forgatókönyv sokkal nagyobb hangsúlyt fektet arra, hogy bemutassa a közelmúltat. Ezáltal az is kiderül, hogy Serena Joy nagy részben hozzájárult a Gileád Köztársaság létrejöttéhez, részben ő volt az, aki kitalálta Gileád Köztársaság alapjait [6. epizód 18:18]:

„A termékenység, mint nemzeti erőforrás. A szaporodás, mint morális kötelesség.”

A változás előtt aktivista volt, tüntetésen is részt vett, illetve előadásokat és könyveket is írt. *A nő helye* című könyvében érvel a családon belüli feminizmus mellett. Ezt követően pedig nagyban hozzájárult egy olyan társadalom kialakításához, amelyben a nők többé nem olvashatják a könyvét és semmi mást sem. Serena Joy tehát sokszorosan felelős saját maga, és nőtársai elhallgattatásáért. Ez a könyvben nem szerepel.

A szolgálólány meséje szélesebb perspektívájának köszönhetően többek között részletesebben megismerhetjük a rendszer létrejöttének előzményeit is. Ezzel együtt a Jákob fiai nevű Kutatásszervező Központok egyik fejét, és két társát (köztük Fred Waterfordot), akik kitervelték Gileád filozófiáját és társadalmi felépítését. Ebből a jelenetből derül fény arra is, hogy miként vált Nick Szemmé (később pedig Waterford sofőrjévé), akinek feladatkörébe valójában a hírszerzés tartozik. Szemként belső információkat kell jelentenie a Parancsnokokról, saját tulajdon Parancsnokát is beleértve.

Nicknél maradva, a sorozat epizódjai sokkal nagyobb betekintést nyújtanak Fredé és Nick titkos szerelmi afférjába. A kezdetektől részletgazdagon követhetjük végig kapcsolatuk alakulását, amely mindkettejük esetében hatalmas bátorságról tesz bizonytságot.

Fredé bátorsága bár a regényben is több alkalommal megnyilvánul, de lázadása a rendszer ellen még tovább fokozódik a sorozatban. Mindkét esetben csatlakozik a kísérőtársa, Glené által felfedett Mayday nevű titkos szervezetbe, amely a Parancsnokának tevékenységét érintő információkat kér tőle. A regényben a Nikkel folytatott szerelmi afférjának köszönhetően az ellenállásba való részvétele háttérbe szorult, s Glené eltűnését követően pedig eluralkodik rajta a félelem, hogy rá is gyanú terelődhet, és élni akarása győzelmeskedik. A sorozatban viszont Glené eltűnését követően, Fredé saját maga lép kapcsolatba a Mayday egy másik Szolgálólány-ügynökével, Almával. Azt követően, pedig eléri Parancsnokánál, hogy visszamenjenek a Jézábelbe, ahonnan Alma megbízásából el kell vennie egy fontos csomagot. Mint kiderült, ezt nem sikerült neki aznap este, de később mások közreműködésével (többek között Moiráéval) hozzájut a csomaghoz, amely egy köteg hátrahagyott levél volt, kiszolgáltatott helyzetben lévő nők vallomásai, amelynek további sorsát végül kénytelen Mártája, Rita kezébe adni. Ez a történet a regényből teljesen kimaradt. Bátorságáról azonban már korábban is bizonytságot tesz – ami a regényhez viszonyítva szintén új történet – amikor részt vesz barátnőjének, Moirának a Vörös Központból való szökési kísérletében, amelynek az őt érintő sikertelensége okán, büntetésképp véresre vesszőzték a talpait, olyannyira, hogy ráállni sem volt képes.

Lényeges különbség jelenik meg a Szolgálólányok egymás közötti viszonyában. Míg a könyvben az engedelmességet legkisebb módon megtagadó-, és a rendszer ellen bármilyen módon lázadó Szolgálólányok büntetése – például a sorozat elején Janine szemének kiszúrása – vagy pedig eltávolítása a többiek megfélemlítésének, féken tartásának eszköze, addig a sorozatban az egyre növekvő ellenállás felszítójává alakul, kiváltva az összetartás érzését Szolgálólányok között. A záró epizódban, amikor a Szolgálólányok annak a kényszernek vannak kitéve, hogy megkövezzék társukat (Janine-t, aki veszélyeztette egy

gyermek életét), Fredé kezdeményezésével a többiek is megtagadják az ítélet végrehajtását, ami gyakorlatilag nyílt lázadásnak minősül. S bár ez a tettük nem marad büntetlenül (megérkezik a fekete furgon), a főszereplő azzal a tudattal léphet az ismeretlenbe, hogy elindított valamit és a rendszer bár azt próbálja elhíttetni az elnyomottakkal, hogy magukra maradtak, az összefogásnak mindig megtalálják a módját, és előbb-utóbb hallatni fogják a hangjukat.¹⁰⁷

A regényben a Szolgálólányok egymással sem mernek barátságot kötni, bizalmat kialakítani egymás között, mert bárki lehet besúgó. Fredé elbeszéléséből az tudható meg, hogy hosszú idő kellett ahhoz, hogy kísérőtársával, Glenével a hétköznapi, szinte már ritualizált monológokon kívül más is szóba kerüljön közöttük. Míg a sorozatban szorosabb viszony fűzi őket egymáshoz, Glené már az első epizódban felfedi Fredé előtt homoszexualitását, beszél a feleségéről és a fiáról, valamint figyelmezteti, hogy legyen óvatos, ugyanis lakik a házukban egy Szem. Fredé pedig szintén beavatja titkába, miszerint késő esténként látogatja Parancsnokát.

Szintén a sorozat kínálta szélesebb perspektívának köszönhetően követhetjük végig a hetedik epizódban Luke (June férje) menekülését, további sorsát. De számos mellékszereplő sorsának alakulását tovább fűzi, vagy csupán másképp alakítja a filmsorozat. Glené alakja alapjában véve sokkal nagyobb jelentőséggel bír, sokkal kidolgozottabb a karaktere a sorozatban, mint a könyvben. Ő az, aki Fredé tudomására hozza a Mayday nevű titkos mozgalom létezését, illetve ő az, akinek személye – egy Mártával való kapcsolata – által a rendszer egyik legborzalmasabb pillanatait is megéljük. A Márta kivégzésre kerül nemi árulásért, Glenét pedig mivel termékeny – ami Gileádban államkincsnek számít – felmentik, azonban tette nem maradt büntetlenül, nemi csonkítás áldozata lett.¹⁰⁸ (Ez szintén nem szerepel a könyvben).

¹⁰⁷ Novák Zsófia, "A jobb sosem jelent mindenkinek jobbat

¹⁰⁸ Mivel a Szolgálólányok termékeny teste államkincs, ezért a szabályok megszegésének, az ellenállásnak a következménye természetesen nem a halál, hanem súlyos testi sértések: szemkiszúrás, lábkorbácsolás, testrészek és nemi szervek csonkítása, stb.

6. kép: Glené nevű Szolgálólány

A könyvbéli Glené elvileg öngyilkos lett, míg a sorozatban él, s a sorozat folytatásának egyik megalapozója. Ez utóbbi állítás mondható el Moira személyét illetően is. Az ő sorsának alakulását is tovább fűzi az adaptáció, mivel a regényben a Jézábelben való tartózkodásáig követhetjük számon, míg a sorozatban végig követhetjük Ontárióba való menekülésének folyamatát is. Moira leginkább a múltbéli események által volt megismerhető. Egy igazi lázadó, aki sosem törődik bele a rendszerbe, amit rá akarnak erőltetni.

Folytatható a sor Lydia nénivel – aki a Szolgálólányok kiképzője és nevelője. Igazán ellenszenves karakter, aki iránt nem lehet közömbös maradni, a sorozat egyik legkegyetlenebb szereplője. Regénybéli alakja csupán a Vörös-Központon belüli tevékenységekre korlátozódik, majd csak az utolsó előtti fejezetben, egy Feloldozás keretében jelenik meg újra. Ezzel szemben a sorozatban szinte végig jelen van, és kiveszi részét az események alakulásában.

Nem utolsó a sorban Janine (Warrené) sorsának alakulása sem, aki már a legelején megtapasztalja azt, hogy milyen súlyos következménnyel jár, ha ellent mond a rendszernek (megfosztják az egyik szemétől). Az ő esetében végig követhetjük azt, hogy ez a kialakult fundamentalista-teokratikus diktatúra miként képes egy ember ép elméjét leépíteni és a végső örületbe hajszozni.

7. kép: Janine (Warrené nevű Szolgálólány) és Lydia néni

Említésre méltó Fredé anyja is, akinek viszont a regényben van nagyobb jelentősége, ugyanis az elbeszélő visszaemlékezéseiben többször is megemlíti; többek között megtudhatjuk róla, hogy feminista-aktivista volt, és számos tüntetésen vett részt. A sorozatból Fredének az anyjáról szóló visszaemlékezései kimaradtak, mindössze egyszer kerül említésre, amikor Moira a Jézábelben közli Fredével, hogy látta az anyját a Gyarmatokon. S végül a két Márta (Rita és Cora) a Waterford házban, akik a könyvben mogorva és barátságtalan személyekként vannak jellemezve, többek között Rita. Az adaptációban ő az egyedüli házvezetőnő, és Fredével való kapcsolatuk bizalmasabb a könyvbélihez képest. Ezt bizonyítja, hogy mikor Fredéért megérkezik a fekete furgon, a birtokában őrzött, titkos segélykérő levelek sorsát rá bízta.

A sorozat egyik fontos metaforája a doboz. Az egyik epizódban a Parancsnokné a saját gyerekkori zenélő dobozával ajándékozza meg Szolgálólányát, amelynek felnyitásakor a dobozba zárt lány életre kel, s táncolni kezd. Ez a bezártság, dobozba zártság a Szolgálólány élethelyzetét is jelképezheti. Erre a főszereplő is reflektál a regényben, mikor egy zsinórral felhúzható játékbabával azonosította magát (41). A Parancsnok szobája is szimbolikus, ugyanis mindazon dolgok helyszínét jelképezi, amelyek a nők számára tiltottak, mint például a könyvek, a művészet, társasjáték, alkohol, stb.

S még egy érdekesség: Margaret Atwood a történet megalkotója, néhány másodperc erejéig feltűnik a sorozat első epizódjában, ahol az egyik jelenetben egy Nénit alakított a Vörös Központban, aki felpofozza Fredét.

4. 4. 1. Jobban megérthető-e a regény a filmsorozat felől közelítve?

A szolgálólány meséjének televíziós változatát hatalmas népszerűség fogadta, és a sorozat sikerének köszönhetően a könyv olvasóinak száma is jelentősen gyarapodott. Bár alapjában véve a regény is remekműnek mondható, azonban a világsikerhez kétségkívül a sorozat segítette hozzá. Annak, aki a sorozattal kezd, s csak utóbb olvassa el az alapművet, a könyv a sorozathoz képest nem ad újat. Tehát, a sorozat többet ad, mint a könyv, ez pedig talán azzal magyarázható a leginkább, hogy a sorozat tíz epizódja sokkal több teret biztosított arra, hogy kidolgozza a történetet, mint a közel ötszáz oldalas könyv, ugyanis több dolog történik a televíziós adaptációban, mint az alapjául szolgáló regényben. Ugyanakkor viszont az sem mondható el, hogy csupán az alapötletet vették át a sorozat készítői és hatalmas különbségek lennének, hiszen többnyire szöveghű maradt az adaptáció forgatókönyve, néhány változtatást és újítást leszámítva meglehetősen pontosan követi az alapvető cselekményszálakat, sőt sok helyen egész párbeszédet emeltek ki a könyvből és vetítettek vászonra. Egy adott ponton viszont a sorozat túllép a könyvhöz fűződő szoros viszonyon, majd teljesen el is válik tőle, tovább folytatva az egyre izgalmasabb történeteket (2-3 évad).

Ha az ember először a sorozatot nézi meg, és csak azután olvassa el az alapjául szolgáló könyvet, akkor nagyjából tudja azt, hogy mire számíthat, a körülmények, a karakterek külseje is adott, amit maga elé képzelhet. A film úgy viselkedik, mint egy olvasó: kiszínezi a fehér foltokat, ugyanis sok helyen ahol a könyv szövege csak sejtet és nyitva hagy, ott a film leszögezi az értelmezést. Sokszor viszont nyerhetünk azáltal, hogy többet láttat a film, mint könyv szövege.¹⁰⁹ Fordított esetben pedig legtöbbször a könyvhöz nem is mérhető az utána látott adaptáció, erre viszont a 2017-ben megjelent *A Szolgálólány meséjének adaptációja* sikeresen rácafol. Ugyanakkor lehet bármennyire jól sikerült egy adaptáció, semmiképp sem helyettesíthető az alapjául szolgáló könyvvel. Sokan úgy vélik, hogy időtakarékoság szempontjából elegendő számukra, ha csak az adaptációt nézik meg, úgyszintén ugyanazt kapják, amit a könyv tartalmaz. Ez a megállapítás azonban téves, ugyanis az adaptáció nem ismételt, hanem feldolgoz, így abban már valaki más(ok)nak a látásmódja is benne van. Mindkettő más-más szempontból értékes és érdekes.

A szolgálólány meséje a főszereplő által narrált női sors történet. A könyvben egyes szám, első személyű narrátor szemén keresztül ismerhetjük meg a kialakult társadalmat, Fredé csak a saját szemszögéből tudja bemutatni Gileád világát, ezáltal mi is csak azt tudjuk, amit ő is tud. A sorozat azonban kitágítja ezt a világot, és különböző nézőpontokból

¹⁰⁹ Harasztos Ágnes: *A szolgálólány meséje újrátöltve*

építkezik, így több szemszögből mutatja be a Gileádi Köztársaság létrejöttének az előzményeit, illetve a már Gileádban zajló eseményeket. Megismerhetünk más életutakat, ugyanis sokkal nagyobb jelentőségre tettek szert olyan mellékszereplők, akik a könyvben épp csak említésre kerültek, ezáltal pedig még izgalmasabbá téve a történeteket. Továbbá nem tűnnek el vagy halnak meg olyan mellékszereplők, akik viszont a könyvben igen. Ők a folytatásban nagyobb jelentőséggel bírnak.

Az adaptáció adta történet politikai, társadalmi háttérének kiszínezése jobban elképzelhetővé és átélhetőbbé teszi Gileádot, és megmutatja a hozzá vezető utat. Látható a valóban tragikus népesedési helyzet, hogy a radioaktív és toxikus anyagok következtében üresek a szülészeti osztályok, valamint később hallható, hogy Mexikóban szintén nem született gyerek évek óta. A könyvben tulajdonképpen Fredé az egyetlen elmélyített karakter, míg a filmsorozat igyekszik bemutatni a zsarnok elnyomókat is, háttérükkel együtt.¹¹⁰

A sorozat további erőssége képi világában – a Szolgálólányok csoportja vörös egyenruhában, a mindenhol jelenlévő fegyveres Őrök, az akasztott emberek a Falon – valamint a sorozat szereplőinek remek alakításában is rejlik. Elizabeth Moss – aki alakításáért megkapta a legjobb drámai színésznak járó Golden Globe-díjat – mondhatni tökéletes választásnak bizonyult Fredé szerepére, a megtört, de mégis mindig erőt merítő Szolgálólányéra, aki karakterével a legkülönfélébb érzelmeket vetíti elénk. Az ő belső monológjai még inkább hozzásegítik a nézőt a megértéshez. Ami viszont hiányzik a sorozatból az eredeti szöveghez mérten, az a regény intenzív gondolatisága, amit Fredé narrációja ad.

Margaret Atwood regényében egy elképesztően erős atmoszférát teremtett, egy olyan világot, ami a legkülönfélébb érzelmeket képes kiváltani belőlünk, ami elborzaszt, ugyanakkor mégis nagy érdeklődést mutatunk irányába. Bruce Miller producer-író filmadaptációja pedig lehetővé teszi, hogy ez a világ még inkább elképzelhetőbbé és megérthetőbbé váljon nézői számára. A sorozat tíz epizódja alatt találkozhatunk többek között a fizikai és lelki erőszakkal: a női körülmetéléssel, a homoszexuális üldözéssel, a kényszerprostitúcióval, a gyermekelvétellel, és úgy általában a szexizmus legkülönözőbb formáival. Összességében az mondható el, hogy A szolgálólány meséjének mindkét változata hátborzongató, de mi nézők mindenképp nyerünk azáltal, hogy többet láttat a sorozat, mint a regény. Erre maga Atwood is reflektál a 2017-es Emmy-díjátadó után. Azt mondta, hogy a könyv kerete megjelenésének idejében más volt. „Kevesebb ember volt

¹¹⁰ Harasztos Ágnes: *A szolgálólány meséje újratöltve*

hajlandó elhinni, hogy ez megvalósulhat – ma már több ember el tudja képzelni, és ez az egyik legfontosabb tanulság, hogy: senki ne higgye azt, hogy ez vele nem történhet meg.”¹¹¹ Legyen szó regényről vagy filmsorozatról, *A szolgálólány meséjének* története minden esetben ráébreszt minket olvasókat és/vagy nézőket arra, hogy milyen értékkel bír mindaz, amelyet mi a mindennapokban evidensnek veszünk. Arra figyelmeztet, hogy ha nem vigyázunk, könnyen elveszthetjük. Nagyrészt rajtunk, embereken múlik, hogy valóság lesz-e (ismét) *A szolgálólány meséje*.

4. 4. 2. A filmsorozat további évadjai

A könyvadaptáció a tíz részből álló első évad végére maga mögött hagyta az eredeti történeteszálát, a sorozat készítői úgy döntöttek, hogy nem állnak meg, hanem tovább folytatják az eseményszálakat (melynek alkotási folyamatát maga Atwood is felügyeli) és a sorozat jelenleg három befejezett évadnál tart. Ezen szöveg írása idején a sorozat folytatása, a negyedik évad előkészítés alatt áll, de hamarosan vetítésre kerül.¹¹²

Margaret Atwood egy tökéletesen kidolgozott világot teremtett a regényben, így ez a sorozat rendezőit igencsak nagy kihívás elé állította a folytatást illetően, hisz ami korábban olyan jól működött, azt jó ötletekkel tovább is kellett építeni.

A sorozat első évada teljes bizonytalanságban hagyta a nézőket, ezért valószínűleg sokakat izgalommal töltött el a második évad iránti várakozás, ugyanis mindenki, aki olvasta a könyvet, több mint harminc éve kíváncsi volt arra, hogyan folytatódhat, mi fog történni. A könyv és a filmsorozat is ugyanúgy ért véget, hogy Fredéért megérkezik a rettegett fekete furgon, és ő nem tudhatja, hogy ez számára a vég vagy egy új kezdet, hogy az ellenállás vagy a kivégzőosztag jött érte.

Az első évad után azt gondolhatjuk, hogy Gileád már nem tud mélyebbre süllyedni, de erre a második évad első epizódja azonnal rácáfol. A rendezők újra és újra erős képeket vetítenek elénk a gileádi rendszer brutalitásáról, a reménytelenségről, a szomorúságról. A zenei kíséretük pedig még jobban fokozzák ezt az állapotot. A történet tehát ott folytatódik ahol abbamaradt. A második évadot nyitó epizód, sokkoló megfélemlítésjelenet.

¹¹¹ Christian Fahrenbach: "The Handmaid's Tale": Warum Sie diese Serie sehen sollten

¹¹² Réz Anna: A reflektált kételkedéstől a hősi bizonyosságig, *A szolgálólány meséjének három élete*

8. kép: A Szolgálólányok megfélemlítésjelenete

A Szolgálólányokat a fekete furgon az akasztófához szállítja, ahol tömeges akasztással rémisztik meg őket, amiért megtagadták a parancsot, és nem kövezték agyon társukat. Nézőként sejthettük, hogy ez nem történhet meg, mivel az egész rendszer a Szolgálólányokra épül, és akkor rögtön vége lett volna az évadnak.

A sorozat folytatása lehetőséget kínál arra, hogy a történet további perspektívákat és széles elbeszélési alapot adjon a történetnek. A második évad kibővíti más helyek és szereplők látképét, nagyobb betekintést ad a háttértörténetek megismerésébe, elmélyíti a történéseket. Visszapillantásokban a szereplők élettörténete darabonként áll össze. A visszaemlékezések által fokozatosan egyre többet tudhatunk meg arról, hogyan jött létre a keresztény fundamentalista és totalitárius állam. Emily (Glené néven megismert Szolgálólány) sorsa tragikusan tárja fel, hogy a rezsim mennyire brutálisan marginalizálja azokat az embereket, akik nem illeszkednek a rendszerbe. Megfosztják a tanítás lehetőségétől, mert homoszexuális. Érvénytelennek nyilvánítják a házassági kivonatot, mert már tiltja a törvény.

A második évad javarész arra épül, hogy Fredé gyermeket várva küzd a szabadságáért. Hosszan követhetjük végig bujkálását, majd kudarcba fulladt szökési kísérletét. Terhes nőként abban az időben, amikor a meddőség az emberiség egyik legnagyobb gondja, még elnyomott nőként is rendelkezik bizonyos mértékű hatalommal, semmilyen testi fenyegetés nem érheti, és ezt igyekeznek a lehető legjobban kihasználni. Terhessége alatt kiváltságokat élvez, ebből adódóan jelleme egyre elszántabb és merészebb. Az évad egyik meghatározó jelenete a már korábban említett Eksztézis, a kiskorú lányok kényszerházasságának a napja. Gileádnak a rendszerébe már a fiatalabb generáció is annyira

be van iktatva, hogy már semmit sem kérdőjeleznek meg. Például a fiatal Eden – aki Waterford sofőrjéhez, Nickhez lett kirendelve – képes lenne nemi árulóként bejelenteni férjét, azért mert az nem akar szexuális kapcsolatot létesíteni a túl fiatal lánnyal. Később ő az, aki által az évad egyik legszörnyűbb pillanatát élhetjük át, miként kivégzik és a falra lógatják egy Őrzővel együtt, azért mert a szerelmet választották.

Az első évadban csak említésre méltatott Gyarmatok most a maguk kíméletlen valóságában tárulnak elénk, ahol a rendszer számára nem hasznos- és engedetlen nők radioaktív hulladékot lapátolnak. A Telepek nevű hely, egy úgynevezett haláltábor, amely egyértelműen a koncentrációs táborok képét idézi meg, a holokauszt idején. Az embertelen körülmények, a radioaktív hulladék lapátolása és a szennyezett ivóvíz következtében a halál csak idő kérdése.

9. kép: Telepek

Serena a Parancsnok kötelességtudó felesége, aki egykor részt vett Gileád megalapításában, lassan kezdi felismerni, hogy saját elnyomásának is kovácsa volt. Serenában a rendszerrel kapcsolatos kétségek egyre erősebbek. Különösen akkor, amikor diplomáciai útjuk során a szomszédos Kanada újra elé vetíti azt az életformát, amelyet egykor ő is élt. A Parancsnokok elé áll, és felszólal a gileádi lányok érdekében. Kezdetlegesen azt szeretné elérni, hogy a Biblia mindenki számára olvasható legyen, természetesen eredménytelenül.

Az epizódok alatt átélhetünk hatalmi harcokat, intrikákat, és végzetes kimenetelű támadást, robbantásos merényletet (ez utóbbi következtében, a pótlás érdekében kerül vissza Szolgálólány sorsba Emily és Janine is). A gileádi uralkodók nyomás alá kerültek, mivel a rendszer módszereiről szóló információk a szomszédos Kanadába szivárogtak, a diplomáciai közeledés azonban kudarcot vall. Ezáltal a jelenetek által szélesebb és részletesebb kitekintést kapunk a politikai-társadalmi kontextusra.

A második évad izgalmas fináléjában June-nak sok ember önfeláldozó segítségével, esélye van megmenekülnie Gileád poklából lányával, Nicole-lal együtt, de kihátrál a neki szervezett mentőakcióból, hogy kimentse Gileádból, korábban elrabolt elsőszülöttjét is. Gyermekét – egy Joseph Lawrence nevű Parancsnok segítségével által – szintén szökésben lévő Emilyre bízta, ő pedig visszafordul Gileád felé.

Emilynek sikerül átjutnia a gyermekkel a határon és menedékjogot kap Kanadában. Innentől kezdve a kimenekített gyermek kapcsolatot teremt a két ország között, így a kanadai jelenetek sokkal nagyobb jelentőségre tesznek szert. A gyermek körül kibontakozó harc tartja lendületben a történéseket a harmadik évad első felében. Továbbá Kanadában végig követhetjük Emily újbóli beilleszkedését a békés társadalomba, akinek szembesülnie kell azzal, hogy mennyire nehéz a múlt terheit cipelve integrálódni a szabad világba.

Az új ötletek és hátterek alapvetően illeszkednek a korábban kialakult világba. A nyomasztó jelenetekből továbbra sincs hiány, ugyanakkor a cselekmény a harmadik évadra csak nagyon lassan, vontatottan halad előre, sok a belassított jelenet, túlságosan elnyújtottak az események.

Joseph Lawrence Parancsnok és felesége Eleanor meghatározó szerepet töltenek be az évadban. A Parancsnok szándékait eleinte nehéz értelmezni, képtelenség kiigazodni rajta. Hozzájuk kerül Szolgálólánynak June, akinek ezúttal a forgatókönyvírók sokkal nagyobb szabadságot biztosítanak, egyre szabadabban mozoghat a rendszerben. A harmadik évad June, Gileád rezsimmel szembeni ellenállására összpontosít. Az évad háromnegyedénél kitalálja gyermekmentő tervét, és megszállottan, a veszélyt semmibe véve kezd szervezkedni. Segítségül szolgál legelsősorban Parancsnoka – akiről kiderül, hogy az egyik legnagyobb kulcsszerepe van Gileád létrejöttében, többek között a Gyarmatok kitalálásában – illetve a Márták, akik mind a rejtélyes ellenállási mozgalom tagjai. Egyébként, míg a korábbi évadokban már megszokhattuk azt, hogy a legkisebb szabályszegés és ellenállás sem marad büntetlenül, a harmadik évadban sorra azt láthatjuk, hogy June szabadon szervezkedik, manipulál, gyilkol, stb., mindenféle következmény nélkül.

A hosszú, szinte már unalmas felvételek után, az utolsó három epizódban történik régóta várt és drámai események, mielőtt a szezon egy rendkívül izgalmas és érzelmes finálét zár le, amely hasonló a második évadéhoz. June kimenekít Gileádból egy csapat gyermeket, ő pedig ismét marad elsőszülöttje miatt.

A tizenhárom részes évad epizódjai olyan hosszúságúnak tűnnek, amit az előzőekben nem éreztünk. A harmadik évad nézőit (kritikák alapján) aggodalommal tölti el, hogy a hamarosan vetítésre kerülő negyedik évad árthat az eddig (leginkább az első két évadban)

olyan jól felépített történetnek. Gileád kialakulásának előzményeit, a szereplők múltját, a rendszer torokszorító részleteit már mind ismerjük, eleget kaptunk belőle, s talán ideje lenne már valahogyan lezárni. Sokunkban ott a remény, hogy valahogyan sikerül a rezsím megdöntése.

A jövőben több száz évvel később megjelenített epilógusban (történeti feljegyzésekben) megtudhatjuk, hogy Gileád totalitárius kormánya valamikor megbukott, de nem részletezi, hogy hogyan és mikor, és hogy ez mit is jelent a regény szereplői számára.

V. Összefoglalás

Munkám megírásának tárgya egy diktatórikus korszakot feldolgozó irodalmi mű volt. Margaret Atwood *A szolgálólány meséje* c. regénye egy jövőbeli, a nőket elnyomó társadalomról fest hátborzongató képet. A regény bemutatja, hogy miként alakul át lépésről-lépésre az úgynevezett (számunkra) normális társadalom egy olyanná, ahol a nő nemileg meghatározott szubjektum, nem szólalhat meg, csak ha kérdezik, az ő véleményének, álláspontjának nincs nyoma, saját hangja és álláspontja nem artikulálódik.

A regény egy jövőbeli társadalomban játszódik, az újonnan megalakult Gileád Köztársaságban, ahol az ószövetség tanításai – amelyet a rendszer céljának megfelelően átértelmeztek – törvénné lépnek elő. *A szolgálólány meséje* egy olyan társadalmi berendezkedést vizionál, amely hatalmi céljaihoz jól illeszthetően, önkényesen és szelektálva alkalmazza a bibliai normákat. A modern fogyasztói társadalom felelőtlenségéből adódóan az emberiség jelentős százaléka terméketlenné vált, ezzel együtt a kihalás szélére sodródott. Az életképes utódok nemzése kivételes képességnek számított, ezért a fennmaradás, a népességpótlás érdekében, az újonnan megalakult totalitárius állam radikális eszközökhöz folyamodik. Az állam kisajátítja a megmaradt termékeny nőket, megfosztva őket jogaiktól, és arra kényszeríti, hogy szolgálóként, gyakorlatilag rabszolgaként gyermeket szüljenek a rezsim vezetői számára. Ez a feladat lényegében az életben maradásuk feltételévé is válik. Kénytelenek beletörődni kilátástalan helyzetükbe, mivel ez számukra megváltoztathatatlan adottság, hogy szenvednek és elnyomják őket. Meg kell tanulniuk feladni korábbi identitásukat, megérteni és elfogadni, hogy nem rendelkeznek többé önálló jogokkal, alkalmazkodniuk kell a kijelölt sorsukhoz.

A rendszer működtetői bár valóban egy szent cél érdekében cselekednek, de embertelen megoldásokkal. Torz vallási ideológia uralja a bemutatott világot, amelyben megjelenik a terror, az elnyomás, a mozgás- és cselekvésszabadság teljes korlátozása, és a nemi erőszak számos fajtája. Gileádban a női test tulajdonképpen a diktatúra zsákmánya, amelyet a hatalmi elit egy magasabb cél érdekében önkényesen tárgyiasít, és csupán kihordószerként redukál. Minden nő a rendszer kiszolgáltatottja. *A szolgálólány meséjében* az elbeszélő, a rendszerben magát idegennek érző *Fredé*, egy elhallgatott és végletekig kiszolgáltatott társadalmi csoport képviselőjeként vallja meg gyengeségét és tehetetlenségét egy autokratikus hatalom rendszerével szemben. Történetén keresztül megmutatja, hogy hogyan lehetséges egy abszurd, önmagából teljesen kifordult világban létezni, hogy mennyit képes egy nő lelkileg, fizikailag és emberileg elviselni, megőrizve az épelméjűséget.

A témát behatóan tanulmányozva számomra mellbevágóan hatott a felismerés, hogy bár egy jövőképet vizionál a történet, a történelem is tele van olyan példákkal, amikor egy éppen regnáló kormány, a népességfogyás okán előtérbe helyezte a közérdeket az egyéni érdekekkel szemben. Szinte minden gyermekhiánnyal szembenező, vagy a nemzeti népesedést növelni akaró társadalomnak meg volt a sajátos módszere arra, hogy növelje a születendő gyermekek számát, kezdve az abortuszok és fogamzásgátlók betiltásától a különböző anyagi, egzisztenciális keretek biztosításáig.

Margaret Atwood sokszorosan díjnyertes regényét 2017-ben sorozat formájában adaptálták, amely rendkívül kedvező fogadtatásra lelt. A filmsorozat sokkal keményebben és kíméletlenül szembesít Gileád kegyetlenségeivel. A sorozat részei alatt a fizikai és lelki erőszak számos fajtájával találkozhatunk: női körülmetélés, kényszerprostitúció, homoszexuális üldöztetés, gyermekelvétele, és úgy általában a szexizmus legkülönfélébb formáival. A regény és az abból készült adaptáció egy elképesztően erős atmoszférát teremt, egy olyan világot, ami a legkülönfélébb érzelmeket képes kiváltani belőlünk (izgalom, tehetetlenség, felháborodottság, stb.), ami elborzaszt, ugyanakkor mégis nagy érdeklődést mutatunk irányába. Egyszerre lenyűgöző és visszataszító. Elizabet Moss a főszereplő –aki a *Fredé* nevű Szolgálólányt alakítja – játékának minden másodpercében érezni lehet azt a temérdek gyűlöletet, amelyet a rendszer iránt érez.

A regényben vizionált jövő előzményeül szolgáló veszélyek, azaz a környezetszennyezés következményei, a társadalmi felelősségvállalás hiánya, szélsőséges politikai erők előretörése éppúgy fenyegetők napjaink társadalmára nézve, mint a regény keletkezésének idejében, a 80-as években. *A szolgálólány meséjének* története ráébreszt arra, hogy milyen értékkel bír mindaz, amelyet mi a mindennapokban evidensnek veszünk. Továbbá figyelmeztet arra, hogy ha nem vigyázunk, könnyen el is veszíthetjük.

Elisabett Moss – a sorozat főszereplője, azt mondta egy interjúban: „*A szolgálólány meséje megmutatja, hogy mi az, ami ellen ma a nők tiltakoznak, és hogyan néz ki a világ, amelyben nem szeretnénk élni.*”

Felhasznált szakirodalom és internetes források jegyzéke

1. Anna Mitgutsch 1997: Mi az, hogy „női irodalom?” Lettre 24. szám
<https://epa.oszk.hu/00000/00012/00008/24mitg.htm>
2. A "nőiség" mint felforgatás: a feminizmus és az anarchista szellemiség
<https://mek.oszk.hu/02000/02003/html/nter1881.htm>
3. Antoni Rita 2010: A feminizmus története – vázlatos áttekintés
<https://nokert.hu/tue-20100518-2251/498/6/feminizmus-tortenete-vazlatos-attekintes>
4. Bányász Attila 2021: Margaret Atwood okosabb volt, mint bárki a Harvardon
https://konyvesmagazin.hu/nagy/margaret_atwood_a_szavak_ereje_dokumentumfilm.html
5. Bényei Tamás 2007: Női antiutópia. Műút, 81-85
http://epa.oszk.hu/02300/02381/00002/pdf/EPA02381_Muut_2007_02_081-085.pdf
6. Botás Enikő 2020: Nőügyek: ezeknek a feministáknak tényleg semmi nem elég?
<https://marieclaire.hu/riporter/2020/07/03/nougyek-ezeknek-a-feministaknak-tenyleg-semmi-nem-eleg/>
7. Christian Fahrenbach 2019: "The Handmaid's Tale": Warum Sie diese Serie sehen sollten https://www.dw.de/magazin/74561/the_handmaids_tale_warum_sie_diese_serie_sehen_sollten/?utm_source=&utm_medium=&utm_campaign=&utm_term
8. Csorba Anett 2014: A Másik hangja: A női írás és a test kapcsolata. Werkstatt, 9
<http://werkstatt.unideb.hu/2014/csorbaa.pdf>
9. Dánél Mónika – Owen Good – Kornya Dávid 2018: Nem változik az ember. Látó 29. évf. 5. sz., 96-104.
http://epa.oszk.hu/00300/00384/00161/pdf/EPA00384_lato_2018_05_096-104.pdf
10. Dr. Kovács Gusztáv: Miért keresztény olvasmány A szolgálólány meséje?
<https://pecsiagyazmegye.hu/aktualis/vadfuge/1907-miert-kereszteny-olvasmany-a-szolgalolany-meseje>
11. Fehér Adrienn 2020: Margaret Atwood a társadalom által megzabált nőkről mesél - Összekötve Csonka Ágnessel Margaret Atwoodról.
https://konyvesmagazin.hu/osszekotve/margaret_atwood_az_eheto_no.html
12. Fekete Judit 2021: Nők vörös köpenyben, fehér főkötővel
<https://noivalto.hu/5-perc-szunset/korlatok-nelkul/margaret-atwood-a-szavak-erejevel-dokumentumfilm-a-szolgalolany-meseje-negyedik-evad/>

13. Frei Tamás 2015: Szaúd Arábia – a nők helyzete
<https://www.youtube.com/watch?v=4KY3sBqKOIc>
14. Harasztos Ágnes 2017: A szolgálólány meséje újratöltve
<http://www.jelenkor.net/visszhang/893/a-szolgalolany-meseje-ujratoltve>
15. Judith Butler 2014: Társadalmi nem(iség) és felforgatása. TNTeF 125-134.
16. Kádár Judit 1994: Feminista nézőpont az irodalomtudományban. Helikon, 1994/4, 407-416.
17. Kénesi Kinga 2018: A szolgálólány meséje – film vagy könyv?
<https://pisztacia42.wordpress.com/2018/11/15/a-szolgalolany-meseje/>
18. Kovács Krisztián: Sötét jövő vagy jelenvalóság? Sárospataki Füzetek 2019/3.
<https://litera.hu/irodalom/konyvajanlo/kovacs-krisztian-sotet-jovo-vagy-jelenvalosag.html>
19. Kuklis Katalin 2016: Adaptációs gubanc. Archívum XXV. évf.
<http://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/2016/XXV.-evf.-2016.-februar/Adaptacios-gubanc>
20. Kutatók Éjszakája 2020: A szolgálólány meséje könyvben és képernyőn. Szegedi Tudományegyetem hírportál. <https://u-szeged.hu/sztehirek/2020-december/kutatok-ejszakaja-201217?objectParentFolderId=19355>
21. Linda Hutcheon 2014: Elmélkedés az adaptációról: Mit? Ki? Miért? Hogyan? Hol? Mikor? Archívum XXIII. évf.
<http://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/2014/XXIII.-evf.-2014.-december/Elmelkedes-az-adaptaciorol-Mit-Ki-Miert-Hogyan-Hol-Mikor>
22. Margaret Atwood, a kanadai irodalom nagyszonyja 80 éves. Fidelio/MTI, 2019
<https://fidelio.hu/konyv/margaret-atwood-a-kanadai-irodalom-nagyszonyja-80-eves-150235.html>
23. Margaret Atwood: A szolgálólány meséje. Fordította: Mohácsi Enikő, Bp. 2017, Jelenkor Kiadó.
24. Mravik Patrik Tamás 2018: Rítusok a modern disztópiákban. Alföld, 69. évf., 71-81.
http://alfoldonline.hu/wp-content/uploads/2018/11/alfold_201808.pdf
25. Marietta Steinhart 2019: "Der Report der Magd"
<https://www.zeit.de/kultur/film/2019-09/der-report-der-magd-handmaids-tale-serie-kritik>
26. Nem kell ahhoz szolgálólánynak lenni, hogy megalázzák a nőket, 2018
<https://www.youtube.com/watch?v=j4sHYMJhFro>

27. Novák Zsófia: "A jobb sosem jelent mindenkinek jobbat"
<http://alfoldonline.hu/2018/01/a-jobb-sosem-jelent-mindenkinek-jobbat/>
28. Réz Anna: A reflektált kételkedéstől a hősi bizonyossáig, A szolgálólány meséjének három élete. Hévíz folyóirat 2019/5-6, 339-345.
29. Sággy Miklós 2018: Az irodalmi adaptáció elemzésének módszereiről
<https://tiszatajonline.hu/?p=121320>
30. Séllei Nóra 2007: Miért félünk a farkastól? Feminista irodalomszemlélet itt és most. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó
31. Szász Anna 1998: Feminizmus Magyarországon
http://www.esely.org/kiadvanyok/1998_1/feminizmus_magyarorszagon.pdf
32. Talabér Dominika 2017: Nobel-esélyesek: Margaret Atwood. Litera magazin
<https://litera.hu/magazin/osszeallitas/nobel-eselyesek-margaret-atwood-78009.html>
33. Thüringer Barbara 2005: A nők szerint a világ
<https://index.hu/kultur/klassz/fzsint1130/>
34. Toril Moi 2011: Nem vagyok nőíró (Nőkről, irodalomról és a mai feminista elméletről) <https://www.eurozine.com/nem-vagyok-noiro/>
35. Várnagyi Mária 2011: A női irodalom és a feminista irodalomkritika Magyarországon. TNTeF, 23-35.
http://acta.bibl.u-szeged.hu/65579/1/tntef_001_001_023-035.pdf
36. Virginia Woolf: Saját szoba, Európa, Bp. 1986. 5. p
37. Zsadányi Edit: „Szóra bírható-e az alárendelt?": Subaltern elméletek és Rakovszky Zsuzsa: A hullócsillag éve című regénye
http://acta.bibl.u-szeged.hu/64469/1/008_001_100-121.pdf
38. Zsák Judit 2009: A pszichoanalitikus elméletek hatása a társadalmi nem és a női szubjektum felfogására – különös tekintettel Hélène Cixous munkásságára
<https://drive.google.com/drive/folders/1EHrA5IOIqua9RecbleAlqg0HUbK6vNBH>
39. Zsigmond Adél 2010: A filmes adaptáció mint értelmezői művelet, Látó - 21. évf. 2. sz. <http://epa.oszk.hu/00300/00384/00079/1607.htm>
40. Zsótér Indi Dániel 2017: A szolgálólány meséje 1. évad, Kritika
<https://www.youtube.com/watch?v=jeilk0MRATU>

Резюме

Темою моєї роботи став літературний твір, що стосується диктаторської доби. Маргарет Етвуд *Казка про служницю*, роман описує моторошну картину майбутнього суспільства, яке пригнічує жінок. Роман показує, як крок за кроком так зване (для нас) нормальне суспільство перетворюється на таке, коли жінка є сексуально детермінованою особою, вона не може говорити лише за запитом, від її думки, власного голосу та позиції немає сліду не є артикульованим.

Роман відбувається в майбутньому суспільстві, новоствореній Республіці Гілеад, де вчення Старого Завіту, переосмислене відповідно до призначення системи, стає законом. Казка про служницю передбачає соціальний порядок, який застосовує біблійні норми у спосіб, який підходить, довільний та вибірковий для цілей влади. Через безвідповідальність сучасного споживчого суспільства значний відсоток людства став безплідним, і в той же час пішов на межу зникнення. Розмноження життєздатного потомства було винятковою здатністю, тому, щоб вижити, заселитись, новостворена тоталітарна держава вдалася до радикальних засобів. Держава експропріює решти плідних жінок, позбавляючи їх прав і змушуючи народжувати лідерів режиму служницями, практично рабнями. По суті, це завдання також стає умовою їх виживання. Вони змушені миритися зі своїм безнадійним становищем, оскільки для них це незмінний дар страждати і гнобити. Вони повинні навчитися відмовлятися від своєї попередньої особистості, розуміти і приймати те, що вони більше не мають незалежних прав, пристосовуватися до призначеної їм долі.

Оператори системи, хоч і дійсно діють із священною метою, є негуманними рішеннями. У представленому світі домінує спотворена релігійна ідеологія, в якій з'являються терор, утиски, тотальні обмеження свободи пересування та дій та багато форм звалтування. У Гілеаді жіноче тіло насправді є здобиччю диктатури, довільно об'єктивованою владною елітою для вищих цілей і зведеною лише як орган доставки. Кожна жінка вразлива до системи. У казці про служницю оповідач Фреде, який почувується чужим системі, зізнається у своїй слабкості та безпорадності системі самодержавної влади як представник замовченої та надзвичайно вразливої соціальної групи. Через свою історію вона показує, як можна існувати в абсурдному, замкнутому світі, скільки жінка може витримати психічно, фізично та по-людськи, зберігаючи при цьому здоровий глузд.

Поглиблено вивчаючи цю тему, мене вразило усвідомлення того, що, хоча історія передбачає бачення, історія також повна прикладів, коли уряд, який лише регулює, ставив суспільні інтереси попереду особистих інтересів через депопуляцію. Майже кожне суспільство, яке стикається з дитячою депривацією або бажає збільшити своє національне населення, мало певний спосіб збільшити кількість народжених дітей - від заборони абортів та контрацептивів до надання різноманітних матеріальних, екзистенційних рамок.

Роман Маргарет Етвуд, який отримав багато нагород, був адаптований у 2017 році у вигляді серії, яка була надзвичайно добре сприйнята. Серія фільмів набагато жорсткіше і нещадніше протистоїть жорстокості Гілеада. Протягом частин серіалу ми стикаємося з багатьма формами фізичного та психічного насильства: обрізання жінок, примусова проституція, гомосексуальні переслідування, викрадення дітей тощо, різні форми сексизму загалом. Роман та адаптація, зроблена з нього, створюють дивовижно сильну атмосферу, світ, який може викликати у нас найрізноманітніші емоції (хвилювання, безпомічність, обурення тощо), що викликає жах, але в той же час виявляє великий інтерес до його напрямку. Вражає і вражає водночас. Кожну секунду головної героїні Елізабет Мосс, яка грає служницю на ім'я Фреде, ви можете відчувати ту кількість ненависті, яку вона відчуває до системи.

Небезпеки, які передують баченню, передбаченому в романі, тобто наслідки забруднення, відсутність соціальної відповідальності та поява екстремальних політичних сил, є настільки ж загрозливими для сучасного суспільства, як і на момент зародження роману, у 1980-х роках. Історія казки покоївки нагадує нам про цінність усього, що ми сприймаємо як даність у повсякденному житті. Він також попереджає, що якщо ми не будемо обережні, ми можемо легко програти.

Елізабетт Мосс - головна героїня серіалу, сказала в одному з інтерв'ю: *"Казка про покоївку показує, проти чого жінки сьогодні протестують і як виглядає світ, в якому ми не хочемо жити."*

Ім'я користувача:
Моца Андрій Андрійович

ID перевірки:
1007641991

Дата перевірки:
30.04.2021 23:12:55 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet

Дата звіту:
01.05.2021 06:24:05 EEST

ID користувача:
100006701

Назва документа: Gál Dorina_Magyar szak_Magiszteri munka_2021

Кількість сторінок: 63 Кількість слів: 19623 Кількість символів: 149179 Розмір файлу: 1.91 MB ID файлу: 1007752616

6.67% Схожість

Найбільша схожість: 0.79% з Інтернет-джерелом (<https://www.eurozine.com/nem-vagyok-noiro>)

6.67% Джерела з Інтернету

92

Сторінка 65

Пошук збігів з Бібліотекою не проводився

5.2% Цитат

Цитати

45

Сторінка 66

Не знайдено жодних посилань

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

1